

2

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Sanayi Devrimi öncesindeki toplum yapılarında çalışma ilişkilerini açıklayabilecek,
- Sanayi Devrimi'nin ekonomik niteliğini ifade eden liberalizmin temel eserini ve sloganını tanıyabilecek,
- İşçilerin örgütlenmesine ilişkin ilk çabaları özetleyebilecek,
- Kamu müdahalesini ortaya çıkaran nedenleri ve kamu müdahalesi niteliğindeki ilk düzenlemeleri açıklayabilecek,
- Türkiye'de geleneksel koruma kurumlarını sıralayabilecek,
- İlk Türk Medeni Kanunu olan Mecelle'nin içeriğini açıklayabilecek;
- Türkiye'de sosyal politika eğitimine ilişkin altyapının nasıl kurulduğu ve bu süreçte kimlerin katkı sağladığını açıklayabilecek,
- 1982 Anayasası'nın çalışma hayatı ve sosyal politikalara ilişkin ilkelerini özetleyebilecek bilgi ve beceriler kazanabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Sanayi Devrimi
- Feodal Düzen
- Fabrika Üretimi
- Sosyalizm
- Sınıf Bilinci
- Refah Devleti
- Ahi Teşkilatı
- Tatil-i Eşgal
- Paternalizm
- Sosyal Devlet

İçindekiler

Sosyal Politikanın Tarihsel Gelişimi

SANAYİ DEVRİMİ ÖNCESİNDE SOSYAL POLİTİKA

Modern anlamda sosyal politikanın doğuşu ve gelişimi 18. yüzyıl ve onu takip eden dönemde ele alınmaktadır. Toplum refahını sağlamak amacı ile iktisadi faaliyetlerin varlığı ise bunun çok öncesine dayanmaktadır. Bugünkü uygulamalardan farklı olsa da iktisadi faaliyetin söz konusu olduğu ve emek unsurunun varlığından söz edilebilecek beşeri uygulamaların insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylemek mümkündür.

Ekonomik yapının tarıma dayandığı ilk çağlarda toplum yapısının aile ekonomisi ve kölelik düzenine dayalı bir yapıda olduğu görülmektedir. Bu toplum yapısında beden gücüne dayalı olarak çalışmak ve üretmek, köleler ve tutsaklar için geçerli bir çalışma anlayışıdır. Çalışma hür insanlar için onur kırıcı kabul edilmiş ve bu grubun askerlik, sanat, felsefe ve devlet işleri ile ilgilendikleri görülmüştür.

Eflatun ve Aristo gibi ilk çağların ünlü düşünürlerinin öngördükleri demokratik düzende; vatandaşların fikri çalışmasının ürünü olan sanat, felsefe ve politika gibi faaliyetlerde bulunmaları, kölelerin ve halkın alt tabakalarının ise toplumun maddi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla ağır işlerde çalışmaları öngörülmüştür. Bu anlayışın üstün sınıflar ve ezilen halklardan kurulu bir imparatorluk kuran Romalıların hukuk düzenine yansıdığı da görülmüştür (Çubuk, 1986: 28). İlk çağlarda kölelik düzenine yönelik mücadelelerin, bu düzeni meşru kılan düşünce ve felsefe akımlarının hakim etkisi ile başarıya ulaşamadığı bilinmektedir.

Dönemin koşulları altında, aile üyelerinin ve kölelerin iş ilişkileri ise aile başkanı (aile reisi) tarafından, onun otoritesi altında düzenlenmiştir. Hemen hemen tümü ile tarımsal faaliyetlere dayalı olan ekonomik yaşam, çoğu kez ailelerin birbirlerinden köle kiralamalarını da gerekli kılmıştır. Ancak bu sözleşmenin bir hizmet sözleşmesi değil kira sözleşmesi olması, taraflar arasındaki iş ilişkisinin eşya hukuku kapsamında ve özel hukuk çerçevesinde düzenlenmesine neden olmuştur (Altan, 2003: 42).

Orta Çağ'ın sosyal, ekonomik, siyasal ve hukuki düzenini belirleyen sistem feodalitedir. Feodal ekonomik düzen genellikle kapalı tarım ekonomisi olarak tanımlanmıştır. Orta Çağ'da gerek istilalar gerekse de İslam egemenliğinin etkisi ile ticaret yollarının kesilmesi Avrupa'da kendi içinde kapalı bir ekonomik düzenin oluşmasına neden olmuştur. Ticaret ve şehir hayatının sönmesi insanların kırsal alanlara yönelmesine ve büyük malikâneler etrafında toplanmalarına neden olmuştur. Feodal düzende sosyal yapıyı belirleyen özellik kişilerin toprakla olan ilişkileridir (Göze, 2005: 64).

Kölecî Toplum Düzeni: İlkel topluluklardan sonra oluşan ve iktisadi faaliyetin emek unsurunun köleler tarafından yerine getirildiği toplum düzenidir.

Feodal ilişkiler sisteminin; kilisenin, toprak sahiplerinin, geleneklerin ve kut-sallıkların egemen olduğu bir yapıdan meydana geldiği görülmektedir. Feodalite, mülkiyet ve egemenliğin birbirine katıldığı siyasal iktidar ile ekonomik iktidarın aynı kişide birleştiği ve dönemin üretim yapısı kadar yönetim yapısını da ifade eden bir kavramdır. Toprağın toprak sahipleri arasında bölünmesi siyasal iktidarın da bölünmesine yol açmış ve sıkça siyasal istikrarsızlıkların yaşanmasına neden olmuştur (Koray, 2005: 36).

Feodal düzen geçerliliğini 10. ve 15. yüzyıllar arasında sürdürmüştür. Bu dönemde senyör, şövalye, derebeyi gibi adlarla ifade edilen kişilerin egemenliği altında, daha çok tarımsal faaliyetlerde ailece çalışan serflerle karşılaşmaktadır. İşledikleri toprak ve üretim araçları üzerinde sadece kullanım hakkına sahip olan serfler, çalışmaları karşılığında elde ettikleri tarımsal ürünün bir bölümünü kendi ihtiyaçlarına yönelik tüketirken, büyük bir bölümünü ise güvenlik gereksinimlerini de karşılayan senyörlere aktarmışlardır (Altan, 2003: 42). Toplumun asıl büyük bölümünü oluşturan köylülerin toprağa sahip olamamalarından kaynaklanan yoksulluğun, asillerin adaletsiz uygulamaları ile daha da derinleştiği, bu sınıfların çalışmalarının kölelik sistemi ile özdeş bir görüntüye sahip olduğu görülmüştür.

Toprağın tek ve en büyük zenginlik kaynağı olduğu feodal düzende toplumsal yapının da çeşitli sınıflardan oluştuğu görülmektedir. Bu sınıflar içinde asiller (aristokratlar) krala vergi vermeleri ve elde ettikleri imtiyazlar ile önemli bir gücün sahibi durumunda olmuşlardır. Para ekonomisinin çok sönük kaldığı Orta Çağ'da, esas zenginlik kaynağı toprak olduğundan, özgür insanlar arasında da görülen hizmetlerin karşılığı toprak üzerinde sözleşme ile tanınan bir hak olarak ödenmektedir. Toplumun siyasal yönetiminde, aristokratlar ve onlar arasındaki hiyerarşinin etkili olduğu görülmüştür.

Kilise ve din adamları da eğitim ve sosyal yardım kuruluşlarını ve toplumun manevi hayatını yönetmek gibi sorumluluklara sahip olduğundan ayrıcalıklı konumlarını Orta Çağ boyunca koruyabilmişlerdir. Dindar Hristiyanların bağışları ve toplanan sadakalarla manastırlar çok zenginleşmiş, zamanın en büyük ve güçlü toprak sahipleri olmuşlardır. Kilise, bunun yanında soylulara sağladığı uhrevi güç ile siyasal etkisini artırırken, soylular da bu hizmetlerinden dolayı kilisenin üretilenden pay almasına göz yummuştur. Avrupa'da devlet yönetimi üzerindeki din hakimiyeti yüzyıllarca sürmüş, soylular soylu olmayanlara karşı korunmuştur (Tokol ve Alper, 2011: 7-8).

Orta Çağ'ın ilerleyen dönemlerinde Avrupa merkezli kölelik düzeninin katılığını yavaş yavaş kaybetmeye başladığı görülmüştür. İlk Çağ'ın köle iş gücüne dayanan iktisadi düzeninin yerini Orta Çağ'da loncaların aldığı görülmektedir. Geniş çapta tarım ekonomisine dayalı olan Avrupa ekonomisinde, Avrupa ile Uzak Doğu'yu, Orta Asya ve Orta Doğu'yu bağlayan İpek ve Baharat Yollarından gücünü alan ticaret şehirleri gelişmeye başlamıştır. Orta Çağ'da, ticaret merkezi olan şehirlerin canlanması ve şehir ekonomisinin gelişmesi esnaf kuruluşlarının yaygınlaşmasına destek olmuştur.

Farklı meslek sahiplerinin mesleki kuruluşlar içinde organize oldukları yapılar, Orta Çağ egemen siyasi düşüncesinin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bütün yönleri ile yönetim hakkını elinde bulunduran siyasi otorite teşkilatlanmamış dağınık düzende yaşayan fertler üzerinde bir baskı aracı hâline gelmekte idi. Siyasi otoritenin mutlak egemenlik hakkının etkisi altında kalarak baskıya maruz kalmamanın yegâne yolu fertle siyasi otorite arasında kalacak sosyal grupların oluşturulması olmuştur. Bu gruplar zamanla ferdin sadece siyasi hayatının değil

Lonca: Aynı bölgede yaşayan esnaf ve zanaatkarların örgütlendiği Orta Çağ üretim ve iş gücü yapısının temelini oluşturan meslek organizasyonlarıdır.

aynı zamanda iktisadi, sosyal, dinî ve kültürel hayatının da en büyük düzenleyici unsurlarından biri olarak gelişmiştir (Turan, 1979: 12).

Orta Çağ'ın emek-sermaye ilişkilerini atölye-dükkân çerçevesi içinde karakterize eden korporasyonlar, esnaf kuruluşları olarak kendilerine özgü bir üretim tarzı ve bir sosyal teşkilatlanma biçimi olarak gelişmişlerdir. Şehir ekonomilerinin temeli hâline gelen bu yapılar muhafazakâr ve koruyucu özellikleri ile yaşadıkları çağın sosyo-ekonomik hayatına önemli katkılar sağlamışlardır. Toplum hayatı içerisinde emek-sermaye, üretici-tüketici ve fert-devlet ilişkilerini düzenlemek gibi çok yönlü bir fonksiyona sahip olmuşlardır.

17.yüzyıla kadar zanaat yaşamının sınırlı sermaye kullanımı, el emeği ve becerisine dayalı olma özelliğinde çok önemli bir değişim yaşanmamıştır. Ancak üretimde kullanılan araç ve gereçler sürekli geliştirilmiş, bazı yeni mekanik düzenlemelerden de yararlanılmaya başlanmıştır. Bu değişim 17. yüzyılın ortalarında, farklı zanaatkârlar tarafından, farklı işyerlerinde üretilen parçaların bir araya getirilerek son ürün hâline getirildiği merkezi imalathanelerin kurulup, çoğaltmasına yol açmıştır. Ölçekleri giderek büyüyen bu işletmelerin çoğu, aynı yüzyıl sonlarında yaşanılacak olan Sanayi Devrimi ile birlikte üretimde makinelerin ilk kez kullanılacağı fabrikalar hâline dönüşecektir (Altan, 2003: 43-44).

Korporasyon: Aynı meslek ve sanat dalında faaliyet gösterenlerin üretim birlikleri şeklinde oluşturdıkları yapılardır.

SANAYİ DEVRİMİ VE SOSYAL POLİTİKA

18.yüzyılın ikinci yarısında bilimsel ve teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı üretim anlayışı, toplumsal yapının ve tüm kurumlarının da değişimini beraberinde getirmiştir. Üretim faaliyetlerini basit araç ve gereçlerle sağlayan insanoğlunun, devamlı hareketliliğe dayalı bir üretim anlayışına sahip olması ancak Sanayi Devrimi ile gerçekleşebilmiştir. Bu tarihe kadar elindeki basit araç, gereç ve makinelerin insan gücünün dışındaki enerji kaynakları ile harekete geçirilmesini hayal eden insan özellikle hayvan gücünden, su ve rüzgâr enerjisinden yararlanma konusunda önemli gelişmeler de kaydetmesine karşın üretimde sürekliliği sağlayabilmesi ancak Sanayi Devrimi ile mümkün olmuştur.

Sanayi Devrimi en basit ifadesi ile küçük zanaat üretiminin yerine fabrika üretiminin geçmesi ve makinelerin insan, hayvan, rüzgâr, su kuvvet ve kudretinin yerini alması şeklinde anlaşılmalıdır. Makinelerin çoğaltması ve bu alandaki tekniğin hızla yenilenmesi, sermayeye duyulan ihtiyacın ve üretim içinde sermayenin değerinin artmasına neden olmuştur. Bu teknik gelişmelerin yaşama ve çalışma şartları üzerinde etkili olması gecikmemiştir. Şehirlerin nüfusları hızla artmış, gayri insani çalışma koşulları yaygınlaşmış, ücretler sefalet düzeylerine düşerek adaletsizliklerin arttığına şahit olunmuştur. Bu bağlamda Sanayi Devrimi'nin esas niteliği, insanlar ve makineler arasında yaratmış olduğu yeni ilişkiler içinde yatmaktadır (Talas, 1967: 2).

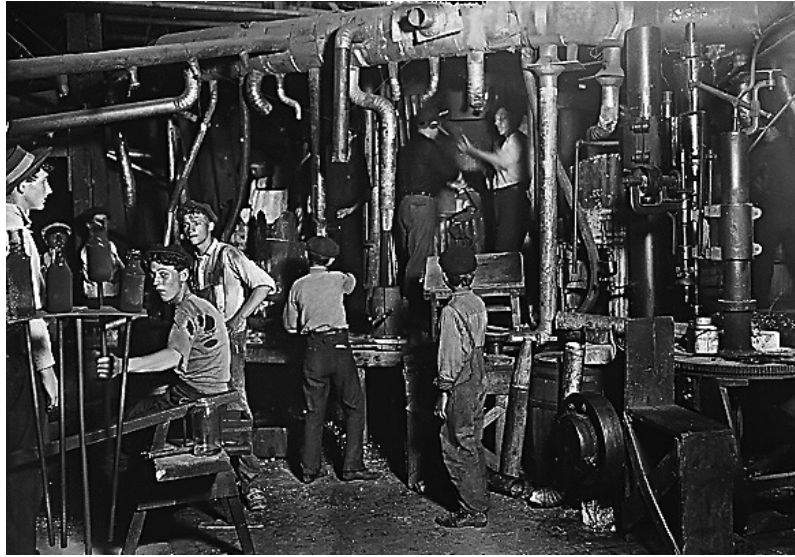
Sanayi Devrimi'nin başlangıcına ilişkin kesin bir tarih verilebilmesi mümkün değildir. Ancak 18. yüzyılın içinde barındırdığı birçok gelişme ile Sanayi Devrimi'nin başladığı yüzyıl olarak tanımlanması literatürde de geçerli olan bir görüştür. Buna karşın dünya tarihinde en önemli değişimlerden biri olarak görülen bu olayın 18. yüzyılın öncesine dayanan bir tarihsel arka planının olduğu da açıktır. Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkmasında rol alan unsurlar daha önceki dönemlerde ortaya çıkmış, çeşitli safhalardan geçerek ve birbirini tamamlayarak biriken bilimsel ve teknolojik bilgiler, iktisadi ve sosyal hayatı etkileyen bir güç hâline gelebilmiştir (Turan, 1979: 33). Bu çerçevede Haçlı Seferleri, Coğrafi Keşifler ile deniz ticaret yollarının keşfedilmesi, Rönesans ve Reform Hareketleri 18. yüzyıldaki dönüşüme altyapı hazırlayan ve birini tamamlayarak ilerleyen bazı gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

Resim 2.1

Sanayi Devrimi
Fabrika Üretimi

Kaynak: <http://banzaiek.info/industrial-revolution-child-labor-photos&page=3>

Teknolojik Yapı

Sanayi Devrimi olarak adlandırdığımız oluşum önce buhar daha sonra elektrik ve gaz gibi yeni enerji güçlerinin bulunması, bu enerji güçlerinin uygulandığı makinelerin yapılması ve bu makinelerin üretimde kullanılması gibi bir dizi teknolojik gelişmeyi içermektedir. Sanayi Devrimi'ni başlatan teknolojik gelişmelerle üretim süreci, ilk kez yeterli, düzenli ve sürekli bir güç kaynağına kavuşmuştur. O güne kadar insan, hayvan ve doğa gücüne dayanan mekanik düzenlemelerin yerini, buhar ve elektrik gücüyle çalışan makineler almıştır. Öncelikle dokuma sektöründe başlayan fabrikalaşma sanayinin gelişmesi ile paralel olarak diğer sektörlerde de giderek yaygınlaşmıştır (Altan, 2003: 46).

Teknolojik gelişmelerin 18. yüzyılda kısa sayılabilecek bir süreçte büyük bir hızla yayıldığı görülmektedir. 1750 yılına girilirken İngiltere'de az sayıda da olsa buhar makinesinin kullanıldığı bilinmektedir. İngiliz Newcomen ve Savery'nin üzerinde çalıştıkları buhar makinesi 1750'li yıllara kadar gelişerek basit bir pompa şekline dönüşmüştür. 1750-1800 yılları arasında Sanayi Devrimi'nin temelini teşkil edecek buluşların birbiri ardına ortaya çıkışına şahit olunmuştur. Franklin 1752'de paratoneri, 1754'te Black karbonik asidi bulmuş, 1764'te Hargreaves dokuma sanayinde büyük bir dönüşüm yaratan otomatik mekik mekanizmasını üretime uyarlamıştır. 1769 yılı buhar makinesinin en gelişmiş formunun sanayi üretiminde kullanılmaya başladığı yıl olmuştur. İskoçyalı mucit James Watt tarafından geliştirilen buhar makinesi, sanayi üretiminde o güne dek kullanılanların en başarılısı olmuştur. 1770 yılında Robert Owen'ın ortağı Arkwrighte tekstil sanayinde su gücü ile işleyen makineyi üretime sokarken, Priestley 1774'te oksijeni, Volta 1800 yılında pili bularak teknolojik gelişmelerin belirleyicisi olmuşlardır (Turan, 1979: 34-35).

Yeni makineler ve iş organizasyonlarının oluşturduğu çalışma yaşamı ve onun etkisinde gelişen sosyal yaşam, günümüzde bile çözülememiş sorunların doğma-

sına neden olmuştur. Üretim yapısındaki gücünü sürekli olarak artıran sermaye, dönemin her türlü müdahaleyi reddeden anlayışlarının da etkisi ile üretimin hakim belirleyicisi olmuştur. Bu durum çalışma hayatında sermaye ile yeni üretim sisteminin emekçileri arasındaki gerginliklerin giderek tırmanmasına zemin hazırlamıştır.

Sanayi Devriminin başlangıcında üretime yön veren teknolojik gelişmeler hangileridir?

SIRA SİZDE

Ekonomik Yapı

18. Yüzyıl boyunca matematik, fizik, kimya, biyoloji ve hatta astronomi alanında kaydedilen büyük gelişmeler toplumların ve sosyo-ekonomik olayların evrensel doğal kanunlar sisteminin bir sonucu olarak değiştiği tezinden hareketle, iktisatçılar ve sosyologlarda da etkili olmaya başlamıştır. İktisatçılar fiyat, maliyetler, ücretler, rant ve kârlar gibi piyasa ekonomisi konularının, birbirleriyle tam bir bağımlılık içerisinde olduğunu ileri sürerek, belirli düzene ve kanunlara sahip bilimsel bir anlayışı işlemeye başlamışlardır. Yeni dönemde iktisat biliminin işlevi, ekonomik hayatın ayrıntılı olaylarının birbirleriyle olan ilişkilerini düzenli bir yapıda ortaya koymak, servet ve gelir üretim ve dağıtımını yöneten kuralların milletlerin zenginleşmesi ve ekonomik kalkınmaları yönünde kullanılmasını sağlamak şeklinde olmuştur. Bu yaklaşımın feodalizm ve Orta Çağ uygulamalarının sert müdahalelerine değil, doğal kanunlara, insanların özgürlüklerine ve tam rekabet sistemine dayandığı görülmüştür (Ulutun, 1978: 237).

Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan yeni üretim düzeni ve yeni sınıflar ekonomik hayatı yönlendiren düşüncülerin de ortaya çıkmasına yol açmıştır. “Bırakınız yap-sınlar Bırakınız geçsinler” sloganı ile özdeşleşen liberal iktisadi düşünce; piyasa dengelerine saygı duyulması, bunu zedeleyecek her türlü müdahalenin piyasa güçlerince cezalandırılacağı ve rekabetçi ortamda fertlerin kendi menfaatlerini gerçekleştirirken aynı zamanda toplumunda zenginleşeceğine ilişkin tezlerle ekonomik yapıyı belirlemeye çalışmıştır.

1776 yılında Adam Smith liberal doktrini açıklayan ve kısaltılmış adı ile “Milletlerin Zenginliği” adlı ünlü yapıtını yayınlarken, İngiltere’de Sanayi Devrimi başlamış ve geride birkaç aşama da bırakmıştı. 17 ve 18. yüzyıllar Avrupada sömürgeler yoluyla ticari faaliyetlerin geliştiği bir dönem olmuştur. Bu ticaret, ülkeleri zenginleştirmiş ve yeni sanayi kollarının kurulmasına yardımcı olmuştur. Gelişen ticaret, yeni ihracat sanayinin yeni pazarlar bulmasına yol açarken, sömürgelerden yapılan ucuz ithalat da rekabet edebilmenin bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Tarımda yaşanan dönüşümün bir sonucu olarak köylülerin topraklarını bırakarak ya da satarak şehirlere yöneldiği görülmüştür. Tarım nüfusunun köylerden kentlere hareketi kentlerde yeni doğmakta olan sanayi sektörü için yüksek düzeyde iş gücü kaynağını oluşturmuştur (Talas, 1995: 78-79).

Sanayi Devrimi ve kapitalist iktisadi sistemin temel eserlerinden biri olarak kabul edilen Adam Smith “Milletlerin Zenginliği” kitabını inceleyebilirsiniz (Adam Smith, Çev: Haldun Derin, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.)

DİKKAT

Toplumsal Yapı

Sanayi Devrimi öncesi Avrupa toplumlarının asiller ve din adamları dışında, geniş halk kitlelerinin en zengin ve güçlü tabakasını temsil eden burjuva sınıfı, zenginlikleri sayesinde köylü ve esnaf tabakasını da çevresine alarak büyük bir toplumsal güç oluşturabilmiştir. Tasarruf ve ticaret yolu ile zenginleşen burjuva sınıfı iktisa-

di zenginliklerinden faydalanarak ülke yönetimlerinde kralların önemli dayanakları hâline de gelmiştir. Avrupa toplumlarının sınıfları arasında kurduğu ilişkilerle saygın, etkili ve güçlü bir sosyal sınıf olarak doğmuştur. Bunun yanında dönemin düşünürlerini, bilginlerini, fikir ve aksiyon adamlarını yetiştiren ve koruyan burjuva sınıfı, Avrupa'da Sanayi Devrimi'ne giden yolun sosyal, siyasi ve teknolojik şartlarının da hazırlayıcısı olmuştur (Turan, 1979: 27-28).

Teknik ve ekonomik alanda 18. yüzyıl boyunca devam eden gelişmeler Avrupa'nın sosyal yapısının da önemli ölçüde değişmesine neden olmuştur. Tarım tekniğindeki gelişmeler üretimin artması, daha kalabalık kitlelerin beslenmelerine olanak sağlamıştır. Ekonominin tüm sektörlerde kazanç sağlanmasına elverişli bir ortam yaratması sanayi faaliyetlerinin, şehirlerin ve limanların, ticaretin ve denizciliğin gelişmesini sağlamıştır. Özgürlük ve ticaret zenginliklerinin karşılıklı etkileşimleri devleti güçlendirmiş, bu ortamda burjuvazi sınıfının daha da güçlenmesi mümkün olmuştur. Ekonomik bir güç olan burjuvazi, ilerleyen dönemde siyasal iktidarda da hak iddia etmeye başlayacaktır. Avrupa'da değişik gruplardan oluşan burjuva sınıfının, güçlü bir hiyerarşi duygusuna sahip olmasına karşın evrensel bir doktrin kurmaya çalıştığı ve kendi davasını insanlığın davası ile aynı gösterebilme becerisine sahip olduğu görülmüştür (Göze, 2005: 173-174).

Servetin kaynağının topraktan ticarete geçmesi, pazarların büyümesine, para dolaşımının artmasına ve sömürgelerden yapılan ticaret ile Avrupa'ya zenginliklerin akmasına neden olmuştur. Topraktan çözülmenin etkisiyle sürekli büyüyen kent yapıları, bununla paralel iş yaratamamış ve kentsel sefaletin de aynı düzeyde büyüdüğüne şahit olunmuştur. Asillerin ekonomik güçlerini kaybetmeleri kralların, tüccarların parasal desteğine ihtiyaç duyar gelmelerine neden olmuştur. Yükselen burjuva sınıfı, feodalizmin parçalı iktidar yapısını temsil eden Katolik kilisesine karşı Protestan reformunun ulusal kiliselerini; feodalizme karşı da merkezi otoriteleri destekleyerek ulus devletlerin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır (Koray, 2005: 44).

Avrupa'da önemli bir güce ulaşan burjuvazi kendi gelişimini sürdürmek için bir yandan üretimde ve ticarete serbestlik talep etmiş, diğer yanda ekonomik gücünün siyasal güce dönüştürmenin yollarını aramıştır. Bu arayışta "doğal haklar" prensibinden yararlanılması, liberalizmin varlık bulmasında büyük bir role sahip olmuştur. Mülkiyet hakkı ve girişim özgürlüğünün korunmasının burjuvazi için özel bir anlam ifade ettiği ancak Fransız İhtilali sonrasında yapılan düzenlemelerin emeği değil mülkiyeti koruyacak şekilde geliştiği görülmüştür (Koray, 2005: 49).

Sanayi Devrimi'nin üretim yapısını ifade eden fabrikalarda bu fabrikaların sahibi olan burjuvazi ile emek sınıfını oluşturan işçiler arasında da yeni bir çalışma ilişkisinin oluştuğuna şahit olunmuştur. Fabrika sahiplerinin ad ve hesabına, onlara bağlı olarak sürekli ve düzenli ücret geliri karşılığında çalışan bu kişiler işçi olarak adlandırılmış ve sanayi üretiminin artmasına bağlı olarak bu grubun da büyüdüğü görülmüştür. Tarımda çalışan ve herhangi bir deneyime sahip olmayan bu grup fabrika üretiminin vasıfsız kesimini; küçük zanaat kollarının kalfa ve ustalarının ise yarı vasıflı kesimini oluşturmuştur (Altan, 2003: 46).

Sanayi Devrimi'nin Çalışma Koşulları

Sanayi Devrimi ortaya çıkardığı değişimlerle yeni bir toplumsal yapının da ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu yapılanma işletmelerin aileden kesin olarak ayrıldığı, teknolojik iş bölümünün zaruri olduğu ve sermaye birikiminin esas olduğu özellikler arz eder. İşletme sahiplerinin yatırımlarını genişletmek amacı ile maliyet

hesaplarına sıkı sıkıya bağlı olması ve üretimin işyerine toplanan işçiler eliyle yürütülmesi, sanayi toplumunun diğer belirgin özellikleridir (Aron, 1997: 65-67). Sanayi Devrimi'nin oluşturduğu çalışma ilişkilerinin ilk ve en önemli ögesi, üretim sahasında emeği ile geçinen ve üretimin araçlarından biri olarak tanımlanan emek sahiplerinin yani işçilerin ortaya çıkmasıdır.

Ekonomik, siyasal ve teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak gelişen sanayi sektörü, ihtiyaç duyduğu insan gücünü önemli ölçüde tarım kesiminden koparak kentlere yönelen gruptan temin etmiştir. Ancak bu ilişki dönemin hakim ekonomik ve siyasal düşünceleri ile uyumlu olarak, her türlü müdahalenin reddedildiği bir yapıda gerçekleşmiştir. Emeği ile geçimini sağlayan bu yeni sınıf sanayi toplumlarının işçi sınıfını oluşturmuştur. Sanayi Devrimi'nin ilk döneminin kurlsız ortamı bu sınıfların ağır çalışma şartları altında önemli zararlar görmelerine neden olmuştur. Dönemin tek yanlı özgürlük anlayışı, sermaye sınıfı için öngördüğü özgürlüğü çalışan sınıflar için buna itaat olarak ele almıştır. Sermaye sınıfının hiçbir sınırlama olmaksızın bol emek gücünü kullanma hakkı, kısa sürede büyük bir istismara ve sömürüye dönüşmüştür.

Liberal yaklaşımların özgürlükler ve zenginleşmeye yönelik belirledikleri kuralların bu zenginliğin dağıtımını noktasında büyük bir adaletsizliğe dönüştüğü görülmüştür. Ortaya çıkan zenginliklerden en düşük pay emek kesimine düşerken, bu zenginliklerden en çok yararlanan grup ise burjuva sınıfı olmuştur (Tokol ve Alper, 2011: 11). Emek sınıfı için ortaya çıkan düşük gelir düzeyi de birçok ekonomik teori ile desteklenmeye çalışılmıştır. Ücret artışının hızlı nüfus artışından dolayı mümkün olamayacağı, bir an için mümkün olsa dahi işsizlik etkisi ile ücretlerin yeniden azalacağı ifade edilmiştir (Koray, 2005: 51).

Yaygın bir sefalet ve yoksullukla aşırı kapital birikimi arasında oluşan ekonomik dengesizliklerin 19. yüzyılın ortalarına doğru daha da belirginleştiği görülmüştür. Ağır çalışma koşulları ve işsizlik, kadın ve çocukların sanayide acımasızca kullanılmaları, aile birliği ve düzeninin bozulması ve fabrikalarda yaşanan çatışmalar bu dengesizliğin görüntülerinden birkaçıdır. Benzer sorunların İngiltere başta olmak üzere sanayileşmede onu izleyen tüm ülkelerde küçük farklılıklarla sergilendiğine şahit olunmuştur (Altan, 2003: 51).

Sanayi Devrimi ile birlikte kentlere akın eden grupların çalışmak zorunda olmaları emeklerini satarak geçinmeleri durumunu ortaya çıkarmıştır. Emeğin arz ve talep kanunları çerçevesinde bir mal sayılması düşüncesi ve arzın yüksek olması yeni emekçi sınıfın bu yasaların oluşturduğu kurallar bütününe kabul etmesini zorunlu kılmıştır. Devletin koruyucu düzenlemelerinin olmadığı, örgütlenme hakkının yasaklandığı bu ortamda işçi, kendisine teklif edilen ücreti kabul etmek zorunda kalmıştır (Talas, 1995: 67). Rekabetin yeni buluşlarla desteklenen sanayi sektöründe yoğunlaşması, ücretlerin giderek düşmesine ve sefalet ücretlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sanayi Devrimi'nin çalışma ilişkilerinde yarattığı bir diğer sorun da uzayan çalışma süreleridir. Üretimde yeni buluşların hızı ile paralel makine teknolojilerinin ilerleme göstermesi, bu yapının işsiz bıraktığı emek sınıfının sürekli büyümesine neden olmuştur. İşsiz kalanlara yönelik sigorta ve benzeri devlet korumalarının bulunmaması, bu grubun kendi içerisindeki rekabeti artırmış ve çalışma sürelerinin 15-18 saate kadar uzadığı görülmüştür. Sanayi üretiminin yüksek, seri ve ucuz üretim anlayışının sermayeye tanınan ekonomik özgürlükler ile güvence altına alınması, çalışmanın insani karakterinin yok olmasına neden olmuştur. Uzun çalışma sürelerine 19. yüzyılın başından itibaren kadın ve çocukların da muhatap olması toplumsal yapıda kısa zamanda olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır (Talas, 1967: 17-18).

Sefalet Ücreti: Emek sahiplerinin elde ettiği ücret gelirinin temel ihtiyaçlar düzeyini karşılamakta yeterli olmadığı en düşük ücret düzeyidir.

Sanayi Devrimi'nin çalışma süreleri üzerindeki etkileri nelerdir?

Üretim maliyetleri içinde iş gücünün payının azaltılması çabaları çalışma sürelerinin uzamasının yanında daha düşük ücretlerle çalışmaya talip kadın ve çocukların da fabrika ortamına girmesine neden olmuştur. Üretim Sanayi Devrimi sürecinde basitleşmesi önceki dönemlerde olduğu gibi bedensel güç ve üstünlük gereksinimini ortadan kaldırmış üretim, kadın ve çocukların iş gücünden de yararlanılabilecek düzeyde basitleşmiştir. Bu nedenlerle Sanayi Devrimi'nin başlangıcından itibaren kadın, çocuk ve genç iş gücünün üretimde kullanılma düzeyinin sürekli arttığı hatta bazı kesimlerde yetişkin erkek işgücü oranını dahi aştığı görülmüştür. Bu değişimde kadın, çocuk ve genç iş gücünün, fabrika sahipleri tarafından daha kolay yönetilebilir olmasının da etkisi olduğu açıktır. Kadın, çocuk ve genç işgücünün sanayide yoğun kullanılması yetişkin erkek işçilerde işsizlik sorununun ortaya çıkmasına ve giderek derinleşmesine neden olmuştur (Altan, 2003: 47-48). Ailenin tüm fertlerinin işsizlik ve kötü çalışma şartları içinde bulunması, toplumun temelini oluşturan aile yapılarının zarar görmesine ve toplumsal tepkilerin güçlenmesine neden olmuştur.

Toplumsal yapıdaki huzursuzlukların derinleşmesi ekonomik ve siyasi yapının mevcut şekliyle sürdürülmesini imkânsız hâle getirmiştir. Emek faktörünün diğer üretim faktörlerinden ayırt edilmeksizin arz ve talep kanunlarına konu edilmesi ve bu kanunların düzenlenmesinde her türlü koruyucu anlayışın reddedilmesi toplumsal yapıda huzursuzlukların artmasına ve sisteme yönelik eleştirilerin yoğunlaşmasına neden olmuştur.

SINIF BİLİNCİ VE SENDİKAL HAREKET

İnsan emeği ile ilgili derin gelişmelerin Sanayi Devrimi ile birlikte olduğu görülmektedir. Sanayi Devrimi ile oluşan fabrika üretim sisteminin en kalabalık grubunu yarı vasıflı ya da vasıfsız olarak bu sürece dâhil olan emek sahipleri oluşturmuştur. Sanayi Devrimi; nüfusun artması, topraktaki çözülme ile buradaki nüfusun sanayi merkezlerine yönelmesi ve fabrika üretimi ile başa çıkmayan zanaatkarların faaliyetlerini terk etmesi ile gittikçe büyüyen bir işçi sınıfının oluşmasına neden olmuştur. Fransız İhtilali'nin eşitlikçi ve liberal karakterine karşın sonrasında yaşanan gelişmelerin tümünün işçilerin örgütlenmesinin önüne geçmeye yönelik olduğu görülmektedir. İhtilalin hemen sonrasında korporasyonların kaldırılması, her türlü işçi örgütlenmesinin de yasaklanması ile birlikte ele alınmıştır (Turan, 1979: 38).

Sanayi Devrimi ile birlikte, çalışma ilişkilerinin o güne değin düzenlendiği kurumlar olan loncaların ortadan kalkması, çalışma yaşamında hiçbir kurum ve kuralın bulunmadığı bir yapıyı beraberinde getirmiştir. Makineli üretime geçişle birlikte ortaya çıkan yoğun üretim, çok sayıda işçinin çalıştığı büyük işletmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu işletmelerde emek-sermaye ayrışması yaşandığı gibi işyeri yönetimi ile çalışanlar arasında da giderek büyüyen bir hiyerarşi ortaya çıkmıştır. Özellikle kırdan kente gelerek büyük sanayi merkezlerinde ağır çalışma koşullarında çalışan vasıfsız iş gücü giderek büyümüştür (Koray, 1992: 22-24). Gerek devletin emek sınıfına yönelik olumsuzluklara kayıtsız kalması gerekse de sermaye grubunun işçilerin çalışma şartlarını tartışmaktan kaçınmaları, çalışma hayatında emek ve sermaye sınıfları arasındaki gerginliğin daha da derinleşmesine neden olmuştur.

Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkışından itibaren yaşam koşulları olumsuz yönde ilerleyen işçi sınıfı, bozulan iktisadi ve sosyal dengeyi yeniden sağlamanın, yoksulluk ve sefaletle son vermenin yolunun kendi aralarında örgütlenmekten geçtiğine inanmaya başlamıştır. 18. yüzyılın sonlarında başlayan örgütlenme düşüncesinin 19. yüzyılın ilk çeyreğinde kurumsal yapılara dönüştüğü görülmüştür.

İşçilerin örgütlenmesine ilişkin çalışmaları iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki örgütlenmenin yasak olduğu Fransa gibi ülkelerde hayırsever örgütlenmeler yoluyla kurulan yapılardır. İşsizlik ve hastalık gibi konularla ilgilenen bu kuruluşların bazı taleplerde bulunmasına da göz yumulmuştur. Bu kuruluşların zaman içinde kurdukları gizli örgütlenmelerle etkilerini artırdıkları ve çalışma hayatının tüm sorunlu alanlarında faaliyetlerini yaygınlaştırdıkları görülmüştür. İşçilerin örgütlenmesine ilişkin bir diğer çalışma da İngiliz işçilerinin 1824 yılında parlamentolarından birleşme hakkını elde edebilmeleri olmuştur. Sanayileşen tüm ülkelerde dağınık bir yapıda başlayan işçi hareketlerinin, uluslararası karakteri 1864 yılında Londra'da yapılan Birinci Enternasyonal ile ortaya çıkmıştır (Turan, 1979: 39-40).

Belirli bir sosyal ideale inanma temelinde güçlenen sınıf bilinci, çalışanların kurdukları sendikalar eliyle, mevcut düzen içerisinde ekonomik ve sosyal durumlarını düzeltme hareketi olarak güç kazanmıştır. Çalışanların kendi gelecekleri üzerinde söz sahibi olmaları ve amaçlarının gerçekleşmesine katkı sağlamaları, modern toplumun bir unsuru olarak da değer görmüştür. İlerleyen süreçte sendikaların toplu pazarlık, grev ve toplu sözleşme hakları ile donatılması, çalışma hayatının güçlü bir aktörü olarak ortaya çıkmalarına ve sosyal politikaları şekillendiren etkin bir unsura dönüşmelerine neden olmuştur (Tuna ve Yalçıntaş, 1991: 213-214).

SOSYAL POLİTİKAYA YÖN VEREN DÜŞÜNCE AKIMLARI

Orta Çağ'ın feodal yapısının ortaya çıkardığı kapalı tarım toplum yapısı, 18. yüzyılda büyük bir değişime uğramıştır. Toprağın temel değer ifadesi olduğu Orta Çağ ekonomik yapısı ve onun şekillendirdiği sosyal yapı Sanayi Devrimi etkileri ile hızlı bir dönüşümün içerisine girmiştir. Yeni ticaret yollarının bulunmasından itibaren Avrupa'da nüfuzunu sürekli artıran burjuva sınıfı, Fransız İhtilali ile bu gücü siyasal alana taşıma imkânına da sahip olmuştur. Bilim ve teknolojiadaki gelişmelerin de yine bu sınıf tarafından himaye edilmesi, Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkışı ile birlikte düşünce dünyasındaki çabaların da mevcut durumu izahta yoğunlaşmalarına neden olmuştur. Bu yaklaşımlar başlangıçta zenginliklerin elde edilmesinin tek yolu olarak üretim maksimizasyonunu öngören liberal öğretiler şeklinde ortaya çıkarken, ilerleyen süreçte toplumsal yapıda meydana gelen sorunlar, sosyal protesto akımlarının güçlenmesine ve sistematik bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur.

Liberalizm

XVIII. yüzyıldan itibaren yaşanan iktisadi ve sosyal gelişmeler tüm dünyada önemli değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Temel felsefesini "tabiatçılık" ve "bireysellik" üzerine kuran liberal düşünce, toplumu devletin ve diğer kuruluşların müdahalesinden kurtarmayı amaçlayan "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" şeklinde özetlenen sloganları ile iktisadi düşüncelerine uygun bir sosyal yapılanmayı hedeflemiştir. Sanayi Devrimi sürecinde, teknolojik gelişmenin iktisadi liberalizm üzerindeki en önemli etkisi, liberalizmin kapitalizme dönüşümü olmuştur.

Birinci Enternasyonal:

Sanayi Devrimi'nin başlangıcından itibaren işçi kuruluşlarının bazı hedefler çerçevesinde toplanarak oluşturdukları bir Genel Konsey aracılığı ile işçi sınıfının mücadelesini yönetme girişimidir. 1864 yılında Londra'da toplanan Birinci Enternasyonal uluslararası sendikacılık hareketinin en önemli olaylarından birisidir.

Bu dönüşüm temelde iki sosyal değişimi de beraberinde getirmiştir. Bunlardan ilki, sabit sermaye yatırımlarının önem kazanması ve bunu sağlayamayan işverenlerin çalışan grubuna katılması olmuştur. İkincisi ise işçi için gelir, işveren için maliyet olan ücretlerin bu iki grup arasında sürekli bir çatışma konusuna dönüşmesidir (Çubuk, 1986: 30-31).

“İnsanın özgürlüğüne ulaşma çağı” olarak da ifade edilen XVIII. yüzyıl Aydınlanma Çağı, kilise hâkimiyetinin kırıldığı ve dogmatik vaazların yerine bilimselliğin tercih edildiği bir dönüşümü ifade etmektedir. Başta A.Smith olmak üzere aydınlanma düşünürleri, iyi tanımlanmış bir toplumsal hiyerarşinin gerekliliğine inanmış, toplumsal barış ve düzenin sağlanmasını, yoksulluğun giderilmesinden daha çok önemsemişlerdir. Platon’dan beri tartışıla gelen insanın ruhsal doğasının maddi çevre ile olan ilişkisi, aydınlanma düşünürlerinin liberal felsefelerini, materyalist temele dayandırmaları ile sonlanmıştır. Bu anlayış, liberalizme ekonomik işleyişi açıklayabilmek ve sonuçları değerlendirebilmek açısından büyük kolaylık sağlamıştır (Savaş, 2000: 261). Ancak materyalist anlayışın şekillendirdiği, bireysel fayda tatmininin olumlu toplumsal sonuçlar oluşturacağı iddiası doğru çıkmamış, liberal uygulamalar, büyük toplumsal sorunlara yol açmıştır.

Liberalizmin politik olduğu kadar ekonomik bir teori olması da ekonomik yapıda ortaya çıkan sorunlarda liberalizmin yeni görünümleriyle kendisini ifadesine yol açmaktadır. Temelde özel mülkiyet ve piyasa ekonomisi ayakları üzerinde duran liberalizm, tarihsel süreç içinde yaşadığı krizlerden yeni bir yapı ile çıkmayı başarmıştır. 18. ve 19. yüzyıllar arasında yaşanan dönem, klasik liberalizm olarak ifade edilirken dünya savaşları, faşizm deneyimleri, sosyalizmin varlığı liberalizmde özgürlüğün korunması yönünde bir endişe ortaya çıkarmış ve müdahaleci Keynezyen anlayışın kabul edildiği sosyal liberalizm döneminin doğmasına yol açmıştır. 1970’li yıllarla birlikte tüm dünyada etkili olan ekonomik krizler liberalizmin yeniden bir kırılma yaşamasına ve neo liberal anlayış şeklinde ortaya çıkmasına neden olmuştur (Sallan Gül, 2006: 22-23).

Liberalizm, temelleri A. Smith tarafından atılan ve daha sonra D. Ricardo ve T. Malthus tarafından geliştirilen düşünce sistemidir. Ekonomik ve toplumsal yaşantıyı yarattığı varsayılan doğal düzene her türlü müdahaleyi reddeden yaklaşım, bireysel çıkarların toplum yararına sonuçlar sağlayacağı düşüncesindedir. Klasik liberal düşüncede piyasa mekanizması ve fiyatlar sistemi her türlü ekonomik ve sosyal sorunu kendiliğinden çözümleyen “gizli bir el” işlevi görmektedir. Girişimcilerin çıkarları ile toplumun çıkarları aynı yönde bir uyuşma içinde olacağından, sosyal sorunla karşılaşılmayacak ve devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesine gerek kalmayacaktır (Güven, 2001: 52-53).

Klasik liberallerin devlet müdahalelerinin sınırlı olmasını ifade eden düşünceleri, piyasanın ortaya çıkan geçici yoksulluk durumunu uzun vadede ortadan kaldıracığı iddiasına dayanmaktadır. Dolayısıyla A. Smith yoksulluğu, kapitalist toplumun sürekli bir niteliği olarak görmemektedir. Tekelleşmeden, kartelleşmeden ve hantal devlet uygulamalarından uzak bir piyasa işleyişinin tüm toplumun refahını sağlayacağı düşüncesi hakimdir. Spencer ve Malthus ise fakirlere yapılacak yardımları reddederek, toplumsal yaşama uyum sağlayamayanların yok olmasını ifade eden “doğal ayıklanma” sürecini savunurlar. Ancak doğal ayıklanma süreci karşısında olan hatta sınırlı devlet müdahalesini savunan J.S. Mill gibi klasik liberaller de mevcuttur.

Liberal geleneğin devlet anlayışı, sözleşmecî teoriler tarafından geliştirilmiştir. Hobbes, Locke ve Rousseau gibi geleneksel sözleşme teorisyenleri, siyasal yüküm-

lülüğün temellerini ve modern devletin varlığını sözleşme teorileri ile açıklamaya çalışmışlardır. Sözleşme yöntemi, insanların tabi olacakları her çeşit kuralın, bizzat kendilerince seçilmiş olması düşüncesine dayanır. Bu durum birey-toplum ilişkisi açısından ele alındığında, bireyleri toplumdan bağımsız kabul eden sözleşme yaklaşımı, bireylerin toplum ve onun temsilcisi sayılan devlet tarafından haklarından yoksun bırakılamayacağı düşüncesine dayanır. Sosyal sözleşme teorileri, sınırlı devlet anlayışı yönündeki siyasal çabalara büyük katkı sağlamıştır (Erdoğan, 1998: 7-8)

Klasik liberal düşüncenin her türlü devlet müdahalesini reddeden ve piyasayı temel belirleyici kabul eden anlayışı, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan ekonomik olumsuzluklar, büyüyen işçi sınıfı ve onun temelini oluşturduğu Marksist ve kolektivist hareketlerin etkisiyle yeni bir yapılanmanın içine girmek zorunda kalmıştır. Klasik liberalizmin uygulama sahasında, yeni alt sınıf olan işçilerin ağır çalışma koşullarında olumsuz hayat şartlarına maruz kalmaları, korunmaları ve sisteme katılımları sorunlarını gündeme getirmiştir.

Klasik liberal anlayışın piyasa mekanizması ve bireycilik esaslarını kabul eden sosyal liberaller, piyasada oluşan eşitsizliklerin önlenmesi gereken bir durum olduğu düşüncesini savunurlar. Bireyin topluma ve diğer bireylere karşı sorumluluğunu ifade eden sosyal liberaller, daha çok insanın mutlu olacağı bir sistemi hedeflemektedir. Sosyal liberal düşüncenin popüler hâle gelmesi 1929 ekonomik bunalımının ardından Keynes tarafından dile getirilmiş olsa da ilk olarak İngiltere’de 1908 Asquith Hükümeti’nin ve 1932’de ABD’de Roosevelt Hükümetlerinin programlarında yer almıştır (Sallan Gül, 2006: 33-34).

Sosyal liberalizm özellikle II. Dünya Savaşı ile 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizlerine değin, Avrupa’da sağlanan uzlaşının temelini oluşturmuştur. Kapitalist ekonomik sistem bir yandan serbest işleyişi ile zenginliklerin kaynağını oluştururken diğer yandan yaşanan aksaklıklar devlet müdahaleleri ile bertaraf edilmeye çalışılmıştır. II. Dünya Savaşı’ndan itibaren başarılı bir uygulama alanı bulan sosyal liberalizmin, 1970’lerde yaşanan krizlere yönelik çözümlerinin yeterli olmaması, yeni bir liberal sürecin başlangıcını oluşturmuştur. Küreselleşme etkilerinin hakim olduğu yeni dönem, birçok yazar tarafından klasik liberalizme dönüş olarak adlandırılmıştır.

Neo liberalizm, liberal gelenekteki “sosyal liberalizm” ve “refah devleti” sapmalarına karşın, liberal tezlerin yeniden canlanmasını ifade etmektedir. Bu canlanma serbest piyasanın işletilmesi ve toplumdan bireye yöneliş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle neo liberalizm, iktisat teorisinin bir restorasyonu ve aslına dönüş hareketi olarak da görülebilir. Ancak bu süreçte devletin rolü, klasik işlevlerin yanında eğitim ve sağlık gibi başka alanları da kapsayacak şekilde genişlemiştir (Erdoğan, 1998: 14-15).

Sosyalizm

Liberalizmin ekonomik ve sosyal etkilerine karşı bir fikir olarak ortaya çıkan sosyalizm, özellikle Sanayi Devrimi’nin sonuçlarına yönelik olarak gelişme göstermiştir. Sanayi Devrimi’nin başlangıcındaki emek-sermaye ilişkisinde emeğin zayıf konumu (ücretlerin düşüklüğü, ağır çalışma koşulları, kadın ve çocukların çalıştırılması vb.), sefaletle mahkûm olarak yaşayan büyük bir sınıfın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sosyalist düşünce, liberal düşüncenin temelinde yer alan bireycilik düşüncesine karşı, toplumun bireye üstünlüğü düşüncesini geliştirmiştir.

Sosyalist düşünce sistemi içinde farklı ekollerden bahsetmek mümkün olsa da genel ilkeler itibarıyla bir ortaklık söz konusudur. Üretim araçlarının bireylere ait olmasının emek sahipleri için bir sömürü unsuru olacağı düşüncesinden hareketle, özel mülkiyet anlayışı reddedilmekte, yerine kolektif mülkiyet hakkı ikame edilmektedir. Bireyciliğin yerine toplumun önceliği, rekabet fikri yerine kolektif ya da devlet teşebbüsü ve işçi sınıfının çıkarlarına uygun bir yapılanmanın kurulması, sosyalist düşünce sisteminin yaklaşımları içerisinde (Turan, 1994: 50-51).

Temel ortaklıklar esas alındığında birçok sosyalist yaklaşımdan söz edebilmek mümkündür. Bunlar içerisinde ilk grubu ütöpik sosyalistler olarak da ifade edilen ve üretim araçlarının ortak kullanımına dayanan bir ekonomik sistemi hedefleyenler oluşturmaktadır. Onlara göre üretim ekonomik planlamaya dayanacak ve yaratılan servet üreticilerin ihtiyaçlarına uygun dağıtılacaktır. Ütöpik sosyalistler ideal toplumu şiddet ve ihtilal yolu ile değil, ikna ve eğitim yöntemi ile gerçekleştirmeyi amaçlamışlardır. Her türlü sınıf savaşını ve diktatörlüğünü reddeden anlayışın önemli temsilcileri arasında Saint Simon, Charles Fourier ve Robert Owen sayılabilir (Tokol ve Alper, 2011: 13-14)

SIRA SİZDE

4

Ütöpik sosyalist ekolün temsilcileri ve görüşleri hakkında kısaca bilgi veriniz.

19. yüzyılın liberalizm öğretisine en ciddi ve tutarlı eleştiri Bilimsel Sosyalizm olarak da ifade edilen ve Karl Marks tarafından geliştirilen yaklaşımdır. 1848 yılında Marks ve Engels tarafından yazılan “Komünist Manifestosu” adlı eserin düşünce sisteminin temelini teşkil etmesinden dolayı, yaklaşım Marksizm ya da Komünizm olarak da ifade edilmektedir. Toplumsal gelişimin sosyolojik temellerini, ekonomik nedenlerini ve özel şartlarını bir dizi tezlerle inceleyerek, önerdiği çözümleri bilimsel gerçekler ve tarihsel bir yorumla sunabilme becerisinden dolayı bilimsel olarak nitelendirilmiştir (Çubuk, 1986: 37).

Bilimsel sosyalizm tarihi materyalizm, diyalektik, sınıf çatışması, artık değer teorisi ve kapitalizmin proleterya tarafından ortadan kaldırılacağı tezleri üzerine kuruludur. Toplumsal düzenin köklü biçimde, gerekirse devrim yoluyla değiştirilmesini, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet hakkının devlete geçmesini ve proleterlerin egemen olduğu bir devlet düzenini hedeflemektedirler.

Sosyal reformcu sosyalistler ya da revizyoncu sosyalistler olarak da ifade edilen reformistler ise sosyal sorunların demokratik parlamenter yöntemlerle, kapitalist düzeni aşan sosyal reformlarla çözümleneceğine inanmaktadır. I. Dünya Savaşı sonrasında güç kazanan reformist sosyalizm, kapitalist iktisadi düzenin olumsuzluklarının şiddet kullanılmadan ve antidemokratik yöntemler uygulanmadan düzeleceğini savunmaktadır. Reformistleri, bilimsel sosyalistlerden ayıran bir diğer özellik de üretim mallarının kamulaştırılması noktasındadır. Bilimsel sosyalizmin topyekün bir kamulaştırma düşüncesi karşısında reformistler, daha sınırlı ve özel mülkiyeti reddetmeyen bir yaklaşımı benimsemektedirler (Tuna ve Yalçıntaş, 1991: 184).

KAMU MÜDAHALESİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren büyük bir hızla gelişen kapitalist sanayi, geniş ölçüde sömürü hareketlerinin de konusunu teşkil etmiştir. Tarihin hiçbir döneminde görülmeyen bir hızla büyüyen işçi sınıfı yine tarihin hiçbir döneminde görülmeyen bir şekilde sefaletle sürüklenmiştir. Çocuk ve kadınların başta olmak üzere, farklı toplum kesimlerinin sömürsü kentlerde derinleşen sefaletle ve top-

lum hayatında huzursuzluklara neden olmuştur. Başlangıçta yaşananlara iktisadi ve teknik ilerlemeyi durduracağı endişesi ile kayıtsız kalan devlet anlayışının, ilerleyen süreçte toplumsal temellerin sarsılmasına kadar uzanan bu duruma müdahale etme yönünde hareket ettiği görülmüştür. Salgın hastalıkların ortaya çıkması, yoksulluğun tüm toplumda yaygınlaşması ve emek istismarının düzeyinin artması toplum hayatının geleceğine ilişkin endişelerin de artmasına neden olmuştur. Sanayileşen toplumlardaki müdahalenin zamanı ve etkinliği farklı olsa da devleti müdahalelerde bulunmaya iten nedenlerin dinî, insani, askerî, ekonomik, siyasi ve sınıf yapısının baskısından kaynaklanan nedenler olduğunu ifade edebilmek mümkündür (Tuna ve Yalçıntaş, 1991: 196-198).

İngiltere’de 1802 yılında sanayide çalışan çocukların çalışma ilişkilerinin düzenlenmesine ilişkin basit bir uygulama ile başlayan müdahale anlayışı çok kısa bir sürede geniş bir müdahale ağına dönüşmüştür. Devlet sanayi toplumlarında ekonomik ve sosyal düzenlemelerin temel belirleyicisi hâline gelmiştir. Devletin ekonomik ve sosyal fonksiyonları anayasalarda da yerini almış ve sosyal refah devleti anlayışı güç kazanmıştır (Tuna ve Yalçıntaş, 1991: 199-200).

Liberal devlet anlayışında toplum, devlet ve iktidar anlayışı bireye ve birey iradesine dayanır. Buna göre birey; toplumun, devletin ve iktidarın kaynağıdır. Bu anlayış çerçevesinde devletin hedefi bireyin doğuştan sahip olduğu ve devlete devredemediği hak ve özgürlükleri korumak olmuştur. Sanayi Devriminin ortaya çıkardığı olumsuz toplumsal görüntü liberal devletin birey-devlet anlayışının yavaş yavaş terk edilmesine neden olmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak Fransız İhtilali’nin özgürlük ve eşitlik anlayışı da değişmiş, yasa önünde eşitlik anlayışı 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal devlet anlayışı içerisinde fırsat ve olanak eşitliği ile tamamlanmaya çalışılmıştır. Sosyal devlet, gerek siyasal gerek ekonomik yapısı gerek hak ve özgürlükler anlayışı ile liberal devletin temel yapısını ve kurumlarını korumuş değişen ve gelişen sosyal ve ekonomik koşulların liberal devletin kurallarında ve kurumlarında yapılmasının zorunlu kılındığı değişiklikleri yapmıştır (Göze, 2005: 365)

19. yüzyılın son çeyreğinde başta Bismarck Almanyası olmak üzere görülen sosyal sigorta uygulamaları ile kendini gösteren sosyal politika anlayışı, 20. yüzyılın başında sanayileşme ve kentleşmenin yol açtığı kötü çalışma koşullarının önlenmesi, ücretlerin iyileştirilmesi ve sosyal güvenliğin sağlanmasına yönelik düzenlemelerle devam etmiştir. Bu dönemde sanayileşen ülkeler, bir yandan çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine çalışırken diğer yandan sosyal güvenlik hizmetlerine de öncülük etmiş, devletin ekonomik ve toplumsal hayata sınırlı da olsa müdahalesi başlamıştır. I. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan durgunluk, liberalizmin piyasanın tek düzenleyicisi olmasını öngören düşüncenin yerine, devletin bireyleri toplumsal ve ekonomik hayatın öngörülemez değişimlerine karşı güvence altına alması fikrini ön plana çıkarmıştır (Sallan Gül, 2006: 145-146).

Ekonomiye dolaylı bir müdahale yolu olan para politikalarını tam istihdama ulaşmak için yetersiz bulan Keynes, doğrudan nitelikli maliye politikalarıyla gerçekleşecek müdahaleleri savunur. Tam istihdama erişmek için yatırımların sosyalleştirilmesinin tek yol olabileceğini savunan Keynes, devletin çeşitli önlemlerle tüketim eğilimlerini etkileyebileceğini ifade etmektedir. Devletin müdahale alanının genişletilmesinin, bireyselci liberal düşünceler tarafından şiddetli eleştirilere maruz kalmasına karşın Keynes, iktisadi yapının yıkılmasını önlemek ve bireysel girişimin başarıyla çalışabilmesi için bu müdahaleyi gerekli görmektedir (Kazgan, 2002: 218).

Keynes, liberal bir iktisatçı olmasına karşın, 1936 yılında yazdığı “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı eserinde, klasik iktisat anlayışına önemli eleştiriler getirmiş ve liberal çizgiden ödünler vermiştir. Ekonomik dengenin her zaman tam istihdamda oluşamayacağını, eksik istihdam durumunun da bir denge durumu olduğunu ifade eden Keynes, devletçe yapılacak müdahaleleri de gerekli görmüştür. Ekonomik krizlerin nedeninin, fiili talep yetersizliğinden kaynaklandığını savunan Keynes, üretim hacminin, tüketim ve üretim mallarına öngörülen efektif talep tarafından belirlendiğini iddia etmiştir.

Sir William Beveridge’in 1942 yılında bir İngiliz sosyal güvenlik sistemi kurulması hakkında hazırladığı rapor, II. Dünya Savaşı sonrasında tüm ülkelerdeki sosyal reformların da esin kaynağı olmuştur. Bu rapor modern refah devleti kuruluşunun temel ilkelerinin ilk defa dile getirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Beveridge Rapor’unda öngörülen sosyal güvenlik rejimi, 1930’lu yıllarda ABD’de ya da Avrupa’da yapılan kısıtlayıcı sosyal sigorta anlayışından farklılık göstermektedir. Sosyal risk ve devletin rolü hakkında yeni bir anlayış getiren rapor, sosyal güvenliğin amacını, gelir güvenliğinin garanti edilerek insanı gereksinimden kurtarmak olarak tanımlar. Beveridge’nin sosyal güvenlik rejimi; nüfusun tamamını kapsayan, tek primle sosyal risklerin ulusal telafisini öngören, tek ödenekli, merkezî bir sistemdir. Beveridge, raporunda üç amaçlı bir sosyal devlet politikası önermiştir. Bunlar aile ödenekleri ile ailelere yardım, ulusal sağlık merkezi kurularak kamu sağlığının iyileştirilmesi ve istihdamın düzenlenmesidir (Rosanvallon, 2004: 123).

Devletin sosyal niteliğinin gelişiminde rol oynayan önemli etmenlerden biri de demokrasinin güçlenmesidir. Sanayi Devrimi’nin getirdiği ekonomik sorunlar kadar tetiklediği toplumsal dinamiklerin de modern sosyal politika anlayışının güç kazanmasında etkili olduğu bilinmektedir. Önce sermaye sonra da işçi sınıfı, verdikleri mücadelelerle insan hakları ve demokrasinin ilerlemesine katkı sağlamış ve aynı zamanda bu yolla kendi sorunlarını siyasete taşıyabilmişlerdir. İşçi sınıfının büyümesi ile emek ve sermaye arasındaki güç dengesizliği önemli bir ölçüde değişirken demokrasinin işçi sınıfları tarafından etkin kullanımı dengesizliğin giderilmesinde önemli bir fonksiyon icra etmiştir (Koray, 2005: 75-76).

Refah devleti kavramının ilk kez Almanyada 19. yüzyılın sonunda sosyal güvenlik alanındaki önlemleri ifade etmekte kullanıldığı görülmüştür. Kavramın gelişimi ve yaygın kullanımının ise II. Dünya Savaşı sonrasına rastladığı görülmektedir. Refah devleti anlayışının gelişmesinde siyasal haklarda yaşanan gelişmelerin ve devletin toplumsal güçler arasında dayanışmayı güçlendirme fonksiyonunun önemli bir rolü vardır (Koray, 2005: 85).

Sosyal sigorta düzenlemelerinin kurumsal gelişimi incelendiğinde, refah devleti uygulamalarının dört aşama geçirdiğini ifade etmek mümkündür (Flora ve Alber Akt. Koray, 2005: 186). Birinci aşama 1888 yılındaki ilk sigorta düzenlemelerinden 1914 yılına kadar olan aralığı kapsamaktadır ki bu dönem sigorta uygulamalarının Avrupa ülkelerinde düzenlenmeye başladığı dönemdir. İkinci aşama, sigorta uygulamalarının yayılmaya başladığı iki dünya savaşı arasındaki dönemi kapsar. II. Dünya Savaşı sonrası sosyal güvenlik konusunda önemli reformların yapıldığı üçüncü aşama 1950’lere kadar uzanmaktadır. Bu aşamada tüm ülkelerde iş kazası, yaşlılık, hastalık, işsizlik gibi temel sigorta kollarında kapsayıcı uygulamalara geçilmiştir. 1950 sonrası dönemde son aşamayı ifade eder ki birleşme ve yeniden yapılanma dönemidir. Bu aşamada tüm sigorta kolları birleştirilerek genel bir sigorta sistemi kurulurken, bu sistemin adı sosyal güvenlik sistemi ola-

Beveridge Raporu: Sir William Beveridge tarafından 1942 yılında İngiliz Hükümeti’ne hazırlanan, işsizliği azaltmayı, ulusal bir sağlık sistemi kurmayı ve asgari bir ücreti garanti etmeyi hedefleyen, günümüz modern sosyal güvenlik sistemlerinin de temelini oluşturan belgedir.

Refah Devleti: Piyasa dengesizliklerinden oluşan eşitsizlikleri gidererek, sosyal adalet hedefine uygun ve sosyal amaçlarla uyumlu müdahalelerde bulunan devlet anlayışıdır.

rak ifade edilmiştir. Modern refah devleti, geniş kapsamlı bir vatandaşlık anlayışı ve sosyal haklar temelinde; eğitim, sağlık, istihdam ve gelir dağılımı gibi birçok alanda amaçlar edinmiştir.

1929 yılında yaşanan dünya ekonomik bunalımı, birçok Avrupa ülkesi ve ABD’de refah devleti uygulamalarına hız kazandırdı. Klasik iktisat politikalarının sorunları çözmede yetersiz kalması kapitalist anlayışı, çalışanların ve yoksulların sosyal güvenlik ve sosyal yardım programına dâhil olmaları, katılımcı bir temsil sistemi talepleri ile daha paylaşımcı ve hümanist bir çizgiye yöneltmiştir (Gül, 2006: 146). Serbest piyasa işleyişinin sorunları çözmede yetersiz kaldığı ve bu nedenle devletin müdahale gereği, 1930’lu ve 40’lı yıllarda Beveridge ve Keynes tarafından sıklıkla dile getirilmiştir.

1945-1975 yılları arasında yaşanan ve refah devletinin “Altın Çağ”ı olarak ifade edilen dönem, Keynes tarafından geliştirilmiş olan, ekonomik ve sosyal açıdan etkin bir devlette, ekonomik büyümenin zorunluluklarıyla daha fazla sosyal adalet gerekliliği dengesine dayanmaktadır. Keynes, döneme yön veren eserinde, klasik teorinin işsizlik sorununu çözmedeki yetersizliğini tespit ederek, çalışmasında istihdamı belirleyen etmenleri ortaya koymaya çalışmıştır. Bu etmenleri yatırım ve tüketim yetersizlikleri olarak belirleyen Keynes, devletin doğrudan (kamu harcamaları) ve dolaylı (vergi ve kredi politikaları) biçimde bu iki işlevi etkileme görevi olduğunu düşünmektedir (Rosanvallon, 2004: 44).

TÜRKİYE’DE SOSYAL POLİTİKANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Cumhuriyet Öncesi Dönemde Sosyal Politika

Osmanlı Devleti’nde üretim sisteminin ağırlıklı olarak tarıma dayalı olması, toplumsal ilişkilerin bu üretim anlayışı çerçevesinde oluşmasını sağlamıştır. İslam dininin kabul edildiği diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de dinî kurumlar toplumsal yapıyı doğrudan şekillendirmiş ve kendi dönemi içerisinde ileri sayılabilecek birçok düzenlemeyi uygulamaya koymuştur.

Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet’e uzanan evrede modern sosyal devletin düz bir ilerleme çizgisi oluşturduğunu söylemek mümkün değildir. Sosyal refah devletinin 19. ve 20. yüzyıllarda yaşanan modernleşme sürecinin nihai durağı olduğu şeklindeki yaklaşım açıklayıcılığını yitirmiş ve günümüzde olduğu gibi Osmanlı toplumunda da refah uygulamalarının ne tür bir yönetim tekniği ve siyaset tarzı olduğu gerçeği daha da belirginleşmiştir. Osmanlı sosyal devlet ve refah uygulamalarının doğru anlaşılması, Osmanlı refah sisteminde tanımlanan hayrat, mebarrat, iane, fukaraperver gibi kavramların, günümüz sosyal politika kavramları olan refah sistemi, refah rejimi, sosyal devlet ve sosyal yardım gibi kavramlarla ilişkisinin belirlenmesine ve Osmanlı tarihi çerçevesinde bunlara yüklenmiş olan anlamların bilinmesine bağlıdır (Özbek, 2002: 18).

Geleneksel Koruma Kurumları

Toplumsal yapının en önemli kurumlarından biri olan aile, varlığını insanlık tarihi boyunca koruyup sürdürebilen sosyal kurumların başında gelmektedir. Yapısı ve fonksiyonları itibarıyla aile, toplumların değişik sosyo kültürel yapılarına göre farklı görünümlere sahip olsa da daima varolagelmiştir. Özellikle çocuğun bakımı, eğitimi ve sosyalleştirilmesi fonksiyonlarının yanında aile; sığınma, koruma, himaye, sevgi ve ilgi gibi sosyo-psikolojik görevlerin de yerine getirilmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Aileye gerçek manada alternatif teşkil edebilecek

başka bir sosyal kurumun olmaması, sosyal politika uygulamaları çerçevesinde aile kurumunun daha fazla önem kazanmasına neden olmuştur (Seyyar, 1999: 10). Aile içindeki bağımlılık duygusu, yardımlaşma ve dayanışma duygularının da gelişmesine katkı sağlamıştır. Türk aile yapısının aynı zamanda toplumsal yapının da temelini oluşturması ailenin, toplumsal yapı içerisinde “geleneksel sosyal politika koruyucusu” olarak güç kazanmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti’nde bir nevi üretim ve tüketim birliği niteliği taşımış olan aile, kişilerin sosyal risklere karşı korunması bakımından çok önemli bir rol oynamış, aile içi yardımlaşma, sosyal güvenlik sisteminin temelini oluşturmuştur. Üretimin ağırlıklı olarak tarım sektöründe gerçekleşmesi, gelenekler, dinî inançlar ve pederşahi aile kuralları, ailenin bölünmeden geleneksel bir koruyucu olarak güç kazanmasında etkili olmuştur (Akbulak ve Akbulak, 2004: 3).

SIRA SİZDE

Osmanlı Devleti’nde ailenin sosyal politikaya ilişkin koruma fonksiyonunu nasıl yerine getirdiği hakkında bilgi veriniz.

Türkiye’deki toplumsal ilişki ve yapıların kapitalist dünya sistemi içindeki evrensel dinamiklerden etkilenmeye başlamasının zamanını kesin bir şekilde belirlemek zordur. Bu etkilenmenin 18. yüzyıl Sanayi Devrimi’ne geçiş dönemiyle ya da 16. yüzyılda Batı’daki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Anadolu’nun 15 ve 16. yüzyıllardaki toplumsal yapısında, feodalleşme gibi görünen özellikler, despotik bir Orta Doğu devlet geleneği ve bunun merkezci bir emir kumanda ekonomisini anımsatan özellikleriyle bir arada var olmuştur (Tezel, 1994: 36).

Osmanlı Devleti’nde üretim yapısının ağırlıklı olarak tarıma dayanması bu alanda başarılı bir sistemin kurulmasını gerekli kılmıştır. Tımar sistemi olarak tanımlanan Osmanlı toprak sistemi, köylülerin kiracı olarak işledikleri topraklarda elde ettikleri ürünün bir kısmını toprağın sahibi olan devlete vermeleri şeklinde işlemiştir. 16. yüzyıla kadar başarı ile sürdürülen bu sistemin bu dönemden itibaren yozlaşması, devlet ve köylü arasındaki aracılardan çoğalması, devletin çözülmesi ile paralel bu sistemin de güç kaybetmesi ve ortadan kalkması ile sonuçlanmıştır (Talas, 1992: 35). Yeni kıtaların bulunması, ticaret ve sanayi kapitalizminin hızla gelişmesi ve makine çağı Osmanlı ülkesinin uluslararası ticaret alanından uzaklaşmasına neden olmuştur.

Osmanlı toplumunda sosyal koruma gereksinimi, küçük yerleşim merkezlerinde yaşayan kalabalık aile ve tarıma dayalı kapalı ekonomik yapı içerisinde, büyük ölçüde akrabalar, komşular arasında karşılanabilmiştir. Güçlü bir dayanışma duygusu ile insanlar, yüzyıllar boyu birbirlerinin yardımcısı ve güvencesi olabilmişlerdir. İslam dininden kaynaklanan zekât, fitre, adak, kurban, kefare, sadaka, yardım ve bağış türündeki yardımlar ile imece geleneğinin bu alandaki gereksinimleri karşılamada önemli payı olmuştur (Altan, 2009: 60).

İslam düşünce sisteminde ekonomik faaliyetler, bir bütün olarak toplumun refahını her şeyin üstünde tutan bir anlayışla belirlenmektedir. Batı uygulamalarındaki faydacı yaklaşımlardan farklılaşan bu bakış açısı ile ekonomik amaçlar, yoksul ve muhtaçların gözetilmesi, gelecek nesillerin refahına kaynak tahsis edilmesi ve toplum yaşantısının iyileştirilmesi anlayışlarına uygun düzenlenmiştir. Birey-toplum ilişkisinin bu şekilde kurgulanması “hayır” kavramından türeyen kurumların oluşmasına ve bunların, servetin toplum içinde yeniden bölüşürülmesi görevini gerçekleştirmesini sağlamıştır. Osmanlı kent ve kasa-

balarındaki kalabalık yoksul ve işsiz gruplar, bu tür hayır kurumlarından geçinmişlerdir. Seçkinler elinde toplanan servetin önemli bir bölümü hayır amaçlı vakıflara aktarılmış ve bu tür kurumlar Osmanlı ekonomik yapısının temelini oluşturmuştur (İnalçık, 2000: 83-84).

Bir malın hayır temelli kullanılması amacı ile özel mülkiyetten çıkarılarak toplumsal mülkiyete intikal ettirilmesi ve orada tutulması anlamına gelen vakıf kavramı, bir İslam hukuku düzenlemesi olmasına karşın en başarılı örneklerini Osmanlı Dönemi'nde vermiştir. İslam devletlerinde çok önemli bir sosyal kurum olma özelliğini taşıyan vakıflar, ekonomik ve toplumsal hayatta birçok temel fonksiyonun yerine getirilmesini sağlamışlardır.

Vakıf ve vakıfların sosyal politikaya ilişkin işlevlerini daha detaylı incelemek için “Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf” adlı kitaba bakabilirsiniz. (İ.Erol KOZAK, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Sayı:7, Sakarya 1994).

K İ T A P

Osmanlılarda vakıfların çok daha büyük gelişmeler gösterdiği, toplumun eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi en temel ihtiyaçlarının ötesinde son derece ayrıntılara dönük alanlara bile yöneldiği anlaşılmaktadır. Bu durumu ifade etmek için Batılı tarihçiler 16. yüzyıl Osmanlı toplumu için “vakıf cenneti” tabirini kullanmışlardır. Dönemin şartları içinde vakıfların toplumun tüm ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışan tek yaygın toplumsal kurum olduğu görülmektedir. Osmanlı toplum yapısının, vakıfların gördüğü işlevlerin göz önünde tutulmadan incelenmesi mümkün değildir. Osmanlılarda devletin kendisini sosyal fonksiyonlarla tanımlamaması bu konularda harcamaların yapılmasını da mümkün kılmamıştır. İslami gelenekte bir devlet görevi olarak tanımlanan bu işlevlerin başta padişah, devlet yetkilileri ve zenginler tarafından kurulan ve devletin de vergi muafiyetleri ile dolaylı olarak desteklediği vakıf kurumu tarafından yerine getirildiği görülmüştür. Bu durum İslami kaynaklardan çok, eski Doğu imparatorluklarının etkisinde kalmanın ve İslam hukukunda özel hukuk ve kamu hukuku ayrımının netleşmesinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Kozak, 1994: 16).

Savaşlar nedeniyle sürekli değişen sınırlar ve toplumsal yapının din, dil, ırk, kültür ve gelenek bakımından oluşturduğu farklılıklar, Osmanlı toplum yapısını karakterize eden unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu farklılıklar tüm toplumu kapsayacak sosyal politika uygulamalarının ortaya çıkmasını ve yaygınlaşmasını güçleştirmiştir. Devletin, geniş bir coğrafyada çok farklı kültürel yapılara ve toplumsal ihtiyaçlara cevap vermede yetersiz kalabileceği düşüncesi, sosyal politika işlevlerinin vakıflar ve meslek örgütlenmeleri yoluyla gelişmesinin önünü açmıştır.

13. yüzyılın ortalarından başlayarak Osmanlı toplum yaşantısının düzenlenmesinde önemli tesirlere sahip olan Ahi Teşkilatları çok yönlü sosyal yapılardır. Ahi Teşkilatının sosyal yapı ve çalışma hayatı üzerinde çeşitli etkilerinden söz edebilmek mümkündür. İlk olarak usta-kalfa-çırak şeklinde kurulan mesleki hiyerarşi Ahi Teşkilatı içerisinde yapılandırılmış, mesleki ve ahlaki temele dayalı güçlü bir niteliğe sahip olmuştur. Esnaf ve sanatkârlıkta önemli bir sorun olan üretici-tüketici çıkar ve ilişkileri, birbiriyle çatışmadan bu teşkilatlar içerisinde çözümlenebilmiştir. Yine Ahi Teşkilatlarınca oluşturulan konuk evleri Anadolu'nun her köşesinde her türlü konuğa kucak açarak önemli bir sosyal fonksiyonu yerine getirmiştir (Çağatay, 1981: 101).

Vakıf: Bir hizmetin gerçekleştirilmesi amacı ile kişinin sahip olduğu malın özel mülkiyetten çıkarılarak toplumsal mülkiyete aktarılmasına ve orada tutulmasına denir.

Osmanlı sanayi ve iç ticaret kesimleri esnaf birlikleri hâlinde teşkilatlanmıştır. Esnaf birlikleri rekabete değil iş birliği karşılıklı kontrol ve tahsis ilkelerine bağlı olarak çalışmışlardır. Bu şartlar altında iş ve çalışma hayatı belirli bir disiplin altına alınmış ve kapitalist anlayışta olduğu gibi herkesin istediği mesleği, istediği yerde ve istediği şekilde yapmasına imkân verilmemiştir. Mesleki eğitim, ustakalfa-çırak hiyerarşisi içinde gerçekleşmiş ve keyfi davranışlar önlenmiştir. Esnaf birliklerinde meslekteki beceriye ve tecrübeye dayanan bir kademeleşme mevcuttur. Fakat bu Avrupa'da daha sonra sendikacılığın temelini oluşturacak olan sınıflı bir yapılanma değildir (Tabakoğlu, : 410).

Ahi Teşkilatı'nın başlıca amacı, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma düşüncesinin oluşturulması ve yaygınlaştırılmasıdır. Yoksula, yabancıya ve misafire sofraya kurup onu beslemek Ahilik ideolojisinin temelini karakterize etmektedir. Bu çerçevede ahiliğin sosyal karakteri doğruluk ve dayanışma noktalarında toplanmıştır. Bu birlikler Avrupadaki benzerleri gibi üyeleri ve aile efradı için hastalık, evlenme, doğum, iş kurma, işsizlik, ölüm gibi birtakım sosyal risklere karşı ayni ve nakdi yardım sağlayan dayanışma sandıkları kurmuşlardır. Bu sandıklar muhtaç duruma düşmüş esnaf ve aileleriyle fakirlere de yardım etmişlerdir (Akbulak ve Akbulak, 2004: 4).

Ahi Teşkilatı: Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Anadolu'da yaşayan Müslüman halkın sanat, ticaret ve ekonomi gibi mesleki alanlarda yetişmesini sağlayan, dini, ticari ve mesleki örgütlenmedir.

K İ T A P

Ahi Teşkilatının yapılanması ve Türk toplum hayatındaki önemine ilişkin Bir Türk Kurumu Olan Ahilik adlı kitaba bakabilirsiniz. (Neşet ÇAĞATAY, Türk Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1981).

Ahi Teşkilatının Osmanlı İmparatorluğundaki esnaf ve sanatkârlar üzerindeki etkisinin 15. yüzyılın ortalarından sonra azaldığı görülmektedir. Ahilik, İmparatorluğun uyguladığı merkeziyetçi politika ve biraz da gizliliğe dayanan kendi teşkilatlanması nedeni ile yönetimin uyguladığı idari sisteme ayak uyduramayarak, giderek zayıflamaya başlamıştır. 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren güç kaybetmeye başlayan Ahi Teşkilatı yerine merkeziyetçi politikaya ayak uydurabilen, yönetimin gözetim ve denetimine açık Lonca Teşkilatının doğmaya başladığı ve ilerleyen dönemde güçlenerek İmparatorluktaki esnaf ve sanatkâra egemen olduğu görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğunun, Müslüman olmayanlar üzerindeki egemenlik alanının sürekli büyümesi, esnaf ve sanat kuruluşlarında Müslüman olanlarla olmayanların arasındaki ayrımın kalkmasına ve 17. yüzyıldan itibaren muhtelif dinlerden kişilerin olduğu lonca benzeri kurumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 17. yüzyılın sonuna doğru yaygınlaşan bu kurumlar, Osmanlı şehirleri ile Orta Doğu'nun diğer kentlerinde 20. yüzyılın başına kadar ekonomik ve sosyal hayatta önemli roller oynamışlardır (Dilik, 1991: 32-33).

17 ve 18. yüzyıllara kadar kendine yeterli bir sanayiye sahip olan devlet, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu durumunu sürdürememiştir. 1838 yılında İngiltere daha sonra Fransa ve diğer Avrupa ülkeleri ile yapılan liberal ticaret anlaşmaları, sanayiye büyük bir çöküntüye uğratmış, bu durum loncaların dağılmasına neden olmuştur. Kırım Savaşı sonrası başlatılan borçlanma siyaseti ile devletin gelirlerine el konulması, savaşlar, sermaye ve girişim yetersizliği sanayileşme için gerekli kaynakların ayrılmasına engel olmuştur. Ordunun ve sarayın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bazı sanayi kuruluşları kurulmuşsa da azınlıklar ve yabancılar tarafından kurulan işletmeler dışında sanayi alanında gelişme olmamıştır (Tokol ve Alper, 2011: 27).

Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi Gelişmeleri

Tanzimat'a kadar hukuk düzenini Türk örfi hukuku ve İslam hukuku anlayışı içinde sürdüren Türk toplumu, Tanzimat Fermanı'ndan (1839) itibaren tüm kurumlarında köklü değişimler yapmaya yönelmiştir. Bu tercih, tüm kurumlarda olduğu gibi hukuk sisteminin çağın şartlarına göre düzenlenmesinde de Batı'nın sanayileşmiş ve kalkınmış modellerinin Türk toplum yapısına uyarlanması şeklinde ele alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın sonuna doğru çözülmeye başlayan ekonomik toplumsal yapısı, vakıflar ve loncalar gibi dayanışma ve yardımlaşma kurumlarının da etkinliğini azaltmıştır.

Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde, II. Mahmut zamanında başlanılan ve Abdülmecid Dönemi'nde sürdürülen yapı, deri, cam, halı, dokuma ve savaş donatım sanayinin kurulması çabaları sonucu, İstanbul ve Rumeli'de çoğu yabancı sermaye ve ortaklıklar tarafından kurulup işletilen bu fabrikalardaki işçi sayılarında artışlar olmuştur. Bu koşullar altında, işçi statüsünde çalışanların iş ilişkilerinde korunmalarını öngören politikaların izleneceği bir ortam da oluşmaya başlamıştır. İş ilişkilerini düzenleyen geleneklere dayalı kralların yerini pozitif hukuk kuralları almış, birbirini izleyen nizamnameler ile ilk yazılı hukuk kurallarına işçilik kazandırılmıştır (Altan, 2003: 66).

1845 yılında çıkarılan Polis Nizamı "beldede düzenin, halkın ve belde sahiplerinin güvenliğinin sağlanması" için birtakım genel kuralların bir araya getirilmesinden oluşmuştur. Polis Nizamı'nın işçi faaliyetlerine ilişkin maddesinde, kamu düzenini bozucu etkilerin önünün alınması şeklinde bir düzenlemeye yer verilmiştir. Madenlerin işletilmesinde, kullanılan girdilerin ve istihdam edilen insan gücünün kullanılmasında, idareye ve maden mühendislerine birtakım yükümlülükler getiren 1863 tarihli Mevadd-ı Madeniyye Dair Nizamname, maden işyerlerinin yönetimine ilişkin esasları belirlemeye çalışmıştır. Tanzimat Dönemi'nin bir diğer düzenlemesi de dönemin şartları bakımından oldukça ileri bir sosyal politika düzenlemesi şeklinde olan Dilaver Paşa Nizamnamesi'dir. 1865 yılında "Ereğli Maadin-i Humayun Teamülname-si" ismini taşıyan düzenleme, işçilerin korunması ve huzur içinde çalışacakları iş şartlarının oluşturulmasını hükme bağlayan çok sayıda maddeyi ihtiva etmektedir. İşçilerin barınma yerlerinin temini, çalışma süreleri, dinlenme sürelerinin çalışma süreleri dışında tutulması, Hristiyan işçilerin kendi dinî günlerinde izin verilmesi gibi çok sayıda ve dönemin çalışma ilişkilerinin çok ilerisinde düzenlemeler içermektedir. 1869 tarihli Maadin Nizamnamesi de iş güvenliği ilkeleri üzerinde ısrarla durmuş ve akit serbestisi ilkesini tanımlamaya çalışmıştır (Turan, 1990: 142-145).

İlk Türk Medeni Kanunu olma özelliğini gösteren 1876 tarihli Mecelle, iş ilişkilerini dönemin anlayışına uygun olarak "insan kirası" şeklinde ele almıştır. İşçi işveren ilişkilerine liberal ve bireyci görüşle yaklaşan, işçi ve işverenin tam bir özgürlük içinde iş ilişkilerini düzenlemelerini kabul eden Mecelle, çalışma ilişkilerinin düzenlenmesinde ilkel ve bireyci bir görüş getirmiştir (Tokol ve Alper, 2011: 28) Mecelle'nin iş ilişkilerini akit serbestliği çerçevesinde inceleyen görüşleri yanında, ücretlerin aynı ödenmesini yasaklayan ve günlük çalışma sürelerini düzenleyen hükümleri de mevcuttur. 1926 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Medeni Kanunu'nun kabulüne kadar yürürlükte kalan Mecelle, dönemin siyasi tartışmalarına sıkça konu edilmiştir.

I. ve II. Meşrutiyet Dönemleri Osmanlı ülkesinde ekonomik sorunların daha da derinleştiği dönemdir. 1881 yılında kurulan Duyunu Umumiye İdaresi Devletin

Mecelle: Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bir bilim kurulu tarafından hazırlanan ve 1877 yılında Sultan Abdülhamit tarafından uygulanmaya başlanan ilk Medeni Kanun'dur. 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanuna kadar yürürlükte kalmıştır.

mali kaynaklarına el koymanın yanında bazı doğal kaynakların işletme imtiyazını da kazanmıştır. Bazı hürriyetleri belirleyen ancak bunları teminat altına alamayan I. Meşrutiyet denemesi dönemin şartlarının etkisiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1908’de kabul edilen ve 1909’da yapılan düzenlemelerle çalışma hayatında oldukça liberal bir düzenleme getiren II. Meşrutiyet, Osmanlı vatandaşlarının toplanma ve birleşme hakkına sahip olduğu ancak ayrımcı örgütlenmelere de izin verilmeyeceğini hükme bağlamıştır. 1909 yılında başlayan yoğun grev hareketleri, 31 Mart Olayı ve Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşları, Meşrutiyet düzenlemelerindeki hakların kullanılmasına engel olmuştur (Turan, 1990: 156-157). Dönemin Osmanlı da ilk işçi hareketlerine de sahne olduğu görülmüştür. Buna ilişkin değerlendirmeler Türkiye’de sendikacılığın tarihsel gelişimi bölümü içerisinde verilecektir.

Cumhuriyet Dönemi Sosyal Politikası

Büyük bir tarım toplumu ve onun şekillendirdiği toplumsal yapıyı miras alarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren modern dünyanın ekonomik ve toplumsal gelişmelerini izlemeye ve gerçekleştirmeye yönelmiştir. Bu çerçevede ekonomik gelişimini, sanayileşme hedefli olarak belirlemiştir. Nitekim temel ekonomi politikalarının belirlendiği 1923 yılındaki “İzmir İktisat Kongresi”ne işçi, işveren ve meslek gruplarından temsilcilerin davet edilmesi, sanayileşme düşüncesinin ortaya konulması bakımından önem taşımaktadır. Başlangıçta bu gelişimin, tüm dünyada olduğu gibi özel sektör eliyle gerçekleştirilmesine çalışılmış ancak sermaye yetersizliği ve 1929 Dünya Ekonomik Krizi nedeniyle bu mümkün olmamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk’ün 19 Mayıs 1919’da başlattığı Kurtuluş Mücadelesi, 23 Nisan 1920’de bütün milletin resmî ve tek temsilcisi olarak Büyük Millet Meclisinin açılması ile sonuçlanmıştır. Bu Meclise dayalı hükümet, Kurtuluş Mücadelesi’ni Cumhuriyet’in ilan edildiği 29 Ekim 1923 tarihine kadar sürdürmüştür. İçinde bulunulan zor şartlara karşın üç yıllık dönemde çalışma hayatına ilişkin önemli hassasiyetler gösterilmiştir.

11 Mayıs 1921’de 114 Sayılı “Zonguldak ve Ereğli Havza-ı Fahmiyesinde Mevcut Kömür Tozlarının Amele Menafi-ı Umumiyesine Olarak Furuhtuna Dair Kanun” kabul edilmiştir. Kanun, genel anlamda çalışma ilişkilerini düzenleyen bir niteliğe sahip olmakla birlikte, Zonguldak ve Ereğli bölgelerinde kömür çıkarılmasında elde edilen kömür tozlarının satılarak işçilerin geçimlerine yardımcı olunması gibi bir sosyal hedefi taşımaktadır. 23 Eylül 1921 tarihinde çıkarılan 151 Sayılı Kanun da “Ereğli Havza-ı Fahmiye Maden Amalesinin Hukuna Müteallik Kanun”dur. Mevcut düzenlemelerin yetersizliği nedeni ile maden ocaklarında çalışan işçilerin insani çalıştırılma şartlarına yönelik olarak düzenlenen kanun, çalışma hürriyeti, günlük mesai, asgari ücret, sosyal güvenlik, iş teftişi ve ceza-i müeyyideler konusunda önemli hükümler getirmiştir (Turan, 1990: 162-163).

Kurtuluş Savaşı dönemi’nin bir diğer önemli gelişmesi de 1923 yılında İzmir’de toplanan Türkiye İktisat Kongresi’dir. İktisadi gelişmenin yollarının arandığı ve tüm kesimlerin temsilcilerinin davet edildiği kongrede işçi işveren ilişkilerinin çözüm bekleyen sorunları da değerlendirme konusu yapılmıştır. Çalışma hayatına ve ekonomik prensiplerine ilişkin yaklaşımlarda sanayi kalkınmasını gerçekleştirmiş ülkelerin liberal uygulamalarının model alındığı görülmüştür. İzmir İktisat Kongresi’nde belirlenen program dâhilinde sanayileşmede liberal denemelerin 1920’li yılların sonuna kadar devam ettiği görülmüştür.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki özel sektör eliyle liberal kalkınma çabalarının başarısız olma nedenleri nelerdir?

SIRA SİZDE

Cumhuriyetin ilanı yalnız siyasi yapılanmada bir anlam ifade etmenin ötesinde ekonomik, sosyal ve hukuki bakımdan bir dönüşümü içermektedir. Cumhuriyetin ilanı ve sonrasında kabul edilen 1924 Anayasası ile bireysel özgürlükler ve doğal hukuk anlayışı çerçevesinde önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Fransız İhtilali'nin dünyaya yaydığı liberal hukuk anlayışının hak ve özgürlükler ilkeleri Anayasada yerini almıştır. Liberal devlet modelinin tipik bir örneğini yansıtan 1924 Anayasası sosyal devlet ilkelerinden uzak kalmış, sosyal sorunlar bireylere daha fazla hak ve özgürlüğün verilmesi ile çözülmek istenmiştir. Anayasa'nın belirlediği özgürlükler ortamında bireysel iş ilişkilerini düzenleyen Borçlar Kanunu, 1926 yılında kabul edilmiştir. Özellikle hizmet sözleşmesinin taraflarının hukuki açıdan eşit olması, sözleşme şartlarının serbestçe belirlenmesi ve sözleşmenin özel bir şekil şartına tabi tutulmaması gibi ilkeler, özel hukukun ana ilkeleri olarak bireysel iş hukukumuzla yön vermiştir (Turan, 1990: 170).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında hâkim olan özel sektör eliyle sanayileşme çabalarının başarısızlığı 1930 yılına doğru kabul edilmiştir. Dünyada meydana gelen 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve bunun Türkiye ekonomisine etkileri devletin ekonomik hayatla müdahalesini kaçınılmaz duruma getirmiştir. 1932 yılında on yıldan beri izlenen liberal ekonomi politikasının terk edilerek, sanayileşmede devletin rol alacağı ulusal bir kalkınma programı kabul edilmiştir. Devletçilik olarak ifade edilen bu modelin uygulanmasına 1934 yılında ilk kalkınma planını ile başlanmıştır. Hazırlanan plana göre her yıl bütçeden ayrılan payın, planı uygulamakla görevli olan Sümerbank'a verilmesi öngörülmüştür. Devletçilik uygulaması ile özel sektörün önem vermediği birçok Anadolu şehrinde sanayi işletmelerinin kurulması mümkün olmuştur (Koray, 2005: 161).

Devletçi uygulamaların bir sonucu olarak yapılandırılan planlar sonucunda birçok KİT (Kamu İktisadi Teşebbüsü) kurulmuştur. Dönem sonunda devlet yaptığı yatırımlar ve kamulaştırmalarla birlikte kanun koyucu devlet konumu yanında işveren devlet konumunu da kazanmıştır. II. Dünya Savaşı nedeni ile ikinci kalkınma planı uygulamaya konulamamış ve sanayinin gelişmemesi, işçi sayısının düşük düzeyde kalmasına neden olmuştur. İşçilerin sanayi işçisi niteliğini kazanamaması, işçiliğin geçici bir süreç olarak değerlendirilmesi ve düşünce alanındaki durgunluk, sosyal politika yönünden olumsuz sonuçlar doğurmuştur (Tokol ve Alper, 2011: 29).

1930 tarihinde kabul edilen 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu ile ülke ve halkının sağlığının korunması amaçlanmıştır. Kanun özellikle çocuk ve kadınların çalışma şartlarına ilişkin getirdiği hükümler ile geniş kapsamlı sosyal politika tedbirlerini içermektedir. Dönemin sosyal politikalara ilişkin bir diğer düzenlemesi de 1936 tarihli 3008 Sayılı İş Kanunu'dur. Cumhuriyetin ilanından hemen sonra, sanayileşme politikaları ile paralel sürdürülen çalışmalarla beş ayrı tasarı hazırlanmış, bu tasarılarından ancak beşincisi 3008 Sayılı İş Kanunu olarak yasalaşmıştır. Sosyal nitelikleri ağır basan ve çalışma hayatında döneminin ihtiyaçlarına cevap veren kanun, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk İş Kanunu olma özelliğini de taşımaktadır (Turan, 1990: 172-173).

1929 Dünya Ekonomik

Bunalımı: 1929 yılından başlayarak 1930'lı yıllar boyunca devam eden sanayileşen ülkeler başta olmak üzere tüm dünyada yıkıcı etkiler yaratan ekonomik krizdir. 1929 bunalımı yaklaşık 50 milyon insanın işsiz kalmasına neden olmuştur.

Paternalizm: Yönetimde hiyerarşik bir yapının varlığını ve alınacak kararların da ideal kişi ya da kişiler tarafından alınması gerekliliğini savunan yönetim sistemidir.

Devletin çalışma hayatına ilk geniş kapsamlı müdahalesini oluşturan 3008 Sayılı İş Kanunu, tek partili sistemde planlı devletçi ekonomi politikasının ve devlet paternalizminin derin izlerini taşımaktadır (Tokol ve Alper, 2011: 30). Ülkemizde bireysel iş ilişkilerini ilk kez özel olarak düzenleyen Kanun, 10 ve daha yukarı sayıya işçi çalıştıran işyerlerini kapsama alırken, iş uyuşmazlıklarını zorunlu uzlaştırmaya tabi tutarak grev ve lokavtı yasaklamıştır. Kanun, iş sürelerini 8 saat olarak belirlemiş, işe alım ve işten çıkarmayı özel düzenlemelere bağlamış ve işçi sağlığı ve güvenliğine yönelik bazı hukuki düzenlemeler içermiştir. İş ve iş gücü sağlama hizmetlerine de kanunla kamusal bir nitelik kazandırılarak, İktisat Bakanlığına bağlı bir “İş Dairesi”nin kurulması hükme bağlanmıştır (Altan, 2003: 71).

Ekonomik gelişme temelinde devletçilik ilkesinin hakim kılınmaya çalışıldığı tek parti dönemi kamusal nitelikli sosyal politikaların da izlendiği bir dönem olmuştur. Sanayi kuruluşları için istenilen düzeyde emek arzının sağlanamaması, 1929 Krizi ve dönemin sonunda II. Dünya Savaşı’nın başlaması gibi gelişmelerin yarattığı olumsuzluklar ekonomik gelişmede istenilen hedeflere ulaşılmasını engellemiştir. Dönemin sosyal politikaları, sanayileşme hedeflerindeki gelişmelere bağlı olarak ele alınsa da yoksulluğun yaygınlaşan görüntüsü karşısında koruyucu düzenlemelere de yer verildiği görülmüştür.

Türkiye’de sosyal politika eğitimine ilişkin ilk çalışmaların da bu döneme rastladığı görülmektedir. Üniversite reformu ile yurt dışından gelen hocalar arasında sosyal politika disiplininin Türkiye’de gelişimine yaptığı katkılar bakımından Prof. Dr. Gerhard Kessler özel bir öneme sahiptir. Sosyal politikanın çeşitli meseleleri hakkında çok sayıda eser veren ve bu alanda birçok bilim insanının yetişmesine katkı sağlayan Kessler, ülkemizde sendikacılık hareketlerinin gelişmesi ve 1945 yılından itibaren Çalışma Bakanlığı başta olmak üzere birçok kurumun oluşumunda önemli katkılar sağlamıştır (Tuna ve Yalçıntaş, 1991: 11).

Dönemin başında izlenen liberal politikadan 1954 yılından itibaren ekonomik nedenlerle uzaklaşıldığı görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında, özel sektöre dayalı sanayinin genişleyen talebi karşılayamaması ile dönemin siyasi ve sosyal koşulları önemli rol oynamıştır. 1954 yılından sonra KİT’lerin sermayeleri artırılmış, yeni KİT’ler kurularak kamu sektörünün genişlemesi yoluna gidilmiştir. Devletin bu şekilde ortaya çıkan işveren niteliğinin dönem boyunca devam ettiği görülmektedir (Tokol ve Alper, 2011: 31).

Türkiye’de modern sosyal politika kurumlarının ortaya çıkışının çok partili demokratik yaşama geçiş döneminde yapılandırıldığı görülmüştür. 1945 yılında “iş yaşamı ile ilgili hususları düzenleme, yürütme ve denetleme ile görevli” olmak üzere 4763 sayılı Yasa ile Çalışma Bakanlığı kurulmuştur. Ancak illerdeki yapılanmanın İktisat Bakanlığına bağlı olmasının ortaya çıkardığı ikili yapı ancak Ocak 1946’da çıkarılan 1945 sayılı Yeni yasa ile giderilebilmiştir. Yeni yasa ile merkez örgütü ile taşra örgütü de kurulmaya başlanmıştır (Talas, 1992: 125).

1945 yılında Çalışma Bakanlığının ardından İş ve İşçi Bulma Kurumu kurulmuştur. Aynı yıl 4772 sayılı Yasa ile İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası Kanunu ile ülkemizde ilk kez bir sosyal sigorta koluna işlerlik kazandırılmıştır. 4792 sayılı Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu da 1945 yılında hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. 1949 yılında ise kamu görevlilerine yönelik olarak önceki tarihlerde kurulmuş olan çeşitli kurum ve kuruluşlara ait yardım ve biriktirme sandıkları 5434 sayılı Kanun ile kurulan Emekli Sandığı çatısı altında bir araya getirilmiştir. 1949 yılında 5417 sayılı Kanun’la “ihtiyarlık”, 1950 yılında ise 5502 sayılı Kanun’la “maluliyet, ihtiyarlık ve ölüm” sigortaları uygulamaya konulmuştur (Altan, 2003: 71).

1950’li yıllarda sanayinin gelişimi yeni istihdam alanlarının açılmasına ve kent nüfuslarının artarak kırdan kente olan hareketliliğinin artmasına neden olmuştur. Bu olgu kentleşen ailelerde ekonomik nedenlerle çalışma hayatına katılımı artırmış, bağımlı statüde çalışanların sayıları çoğalarak demografik yapı değişmeye başlamıştır. Bu durum çalışma hayatına ilişkin düzenlemelerde de gelişmeler kaydedilmesine neden olmuştur. 1951 yılında çıkarılan bir yönetmelikle asgari ücretin belirlenmesi ve uygulanmasına başlanmıştır. Yine 1951 yılında yürürlüğe konulan bir kanun ile hafta tatili günü için işçilere yarım günlük ücretinin ödenmesi hükmüne bağlanmış, 1956 yılında yapılan düzenleme ile bu tam günlük ücrete dönüştürülmüştür. 1951-1952 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak açılan körler ve sağır okulları, engellilerin ilk kez kamusal politikalara konu olmasının yolunu açmıştır. Türkiye’nin ilk İşçi Sendikaları Konfederasyonu Türk-İş 1952 yılında kurulmuştur. Deniz İş Kanunu ile Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi hakkında Kanun 1953 yılında ardı ardına hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. 1957 yılında kabul edilen 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun da sosyal yardımlar konusunda uygulamaya konulan ilk hukuki düzenleme olma niteliğini taşımıştır (Altan, 2003: 73).

27 Mayıs 1960 askerî müdahalesinin ardından kabul edilen 1961 Anayasası, Türk sosyal politika tarihinde bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu dönemde, Türk endüstri ilişkileri sistemi bütün yetersizliklerine karşın çoğulcu kapitalist sistemin gerektirdiği çağdaş bir model üzerine oturtulmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren uygulanan sanayileşme politikaları sınırlı da olsa bir işçi grubu oluşturmuştur. 1961 Anayasası ile ilk kez Türk Anayasa sistemine giren “sosyal devlet” düşüncesi, endüstri ilişkileri sisteminin demokratik kurallar çerçevesinde oluşumuna katkılar sağlamıştır (Koray ve Topçuoğlu, 1995: 64).

1961 Anayasası’nın ikinci maddesinde yerini bulan sosyal devlet ilkesi, o döneme kadar sosyal güvenlik, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, parasız ilköğretim gibi konularla sınırlı kalan sosyal politika uygulamalarında bir genişleme yaratmıştır. Anayasa’nın çizdiği çerçeve doğrultusunda 1963 tarihinde “274 Sayılı Sendikalar Kanunu” ve “275 Sayılı Toplu İş sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Düzenlenen bu kanunlar ile sendikalar Batılı ülke uygulamalarından farklı olarak büyük mücadelelere girişmeden kapsamlı haklara kavuşmuşlardır. Yapılan düzenlemelerle geniş bir kesime örgütlenme hakkı tanınmış, sendikaların faaliyet alanı genişletilmiş, sınırlamalar son derece kısıtlı tutulmuş, sendikaların mali açıdan güçlenmelerini sağlayıcı düzenlemelere yer verilmiştir. İşçilerin yanında 1965 tarihinde yapılan düzenleme ile kamu görevlilerine de sendikalaşma hakkı verilmiş ancak toplu sözleşme ve grev hakkı tanınmamış ve sendikaların siyasi faaliyetlerine sınırlamalar getirilmiştir. 1971 ve 1980 yıllarında yapılan askerî müdahaleler demokratik kurumları, hak ve özgürlükleri önemli ölçüde ortadan kaldırmıştır. 1970 yılında 274 sayılı Kanun önemli ölçüde değişikliğe uğrarken, 1971 yılında yapılan düzenleme ile kamu görevlilerine tanınan sendika hakkı kaldırılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uygulanagelen kimi zaman liberal kimi zaman da devletçi nitelikteki sanayileşme politikaları, 1960’lı yıllardan sonra belirli bir işçi sınıfının oluşmasını sağlamıştır. Bu tarihe kadar sınıfsal bir talep ve baskı olmaksızın sağlanan hakların bu dönemden itibaren daha örgütlü bir yapı içinde ele alındığı görülmektedir. Endüstri ilişkileri sisteminin yavaş bir seyir içinde de olsa ortaya çıkması ihtiyaçlara dayalı yeni düzenlemeleri zorunlu hâle

getirmiştir. İlk İş Kanunu'na 1936 yılında sahip olan Türkiye, çalışma ilişkilerinde ulaştığı yeni düzey ile paralel bir kanun arayışına girmiştir.

1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunun içerdği bazı noksanlıklar ve 1961 Anayasası çerçevesinde çıkartılan diğer kanunlarla yaşadığı ihtilaf, 1964 yılından itibaren yeni iş kanunu çalışmalarına hız verilmesini sağlamıştır. Uzun ve zorlu bir sürecin sonunda 1967 yılında kabul edilen 931 sayılı İş Kanunu üç yıllık yürürlük süresinin ardından 1970 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. İş Kanunun iptalinden doğan boşluk ve huzursuzluk ancak 1971 tarihinde yürürlüğe giren 1475 sayılı İş Kanunu ile giderilebilmiştir (Turan, 1990: 209). Modern sosyal güvenlik kurumlarının oluşturulması çabalarına bu dönemde de devam edilmiştir. 1964 yılında yürürlüğe giren 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ile daha önce kurulmuş olan sosyal sigorta kolları genişletilerek bir araya getirilmiştir. Bunu 1971 yılında Bağ-Kur'un kuruluşu izlemiştir.

1961 Anayasası ile Türkiye'de ithal ikamesine dayanan planlı bir ekonomik kalkınma dönemi başlamıştır. Anayasa gereğince hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963 yılında uygulamaya konulmuştur. İlk planın sosyal politika kapsamı bakımından diğerlerine göre daha ileri ve kapsamlı olduğu görülmektedir. Kalkınma planları ekonomik gelişme temelinde yaşanan sıkıntılar doğrultusunda, devletin ekonomik ve toplumsal yaşamda daha fazla sorumluluk alma ilkesine dayanmaktadır (Talas, 1992: 151).

1970'li yıllar Türkiye açısından çalkantı ve bunalımların yoğun olduğu bir dönem olmuştur. Yeni oluşma süreci içindeki Türk Endüstri İlişkileri Sistemi tıkanmış, uyuşmazlıklar sert çatışmalara ve eylemlere dönüşmüştür. Siyasal ve ekonomik istikrarsızlık toplumsal yaşamın her alanına yansarak pek çok olumsuzluğu beraberinde getirmiştir (Altan, 2003: 74). Dönemin iki kutuplu dünya çatışmasının Türkiye üzerine yansımaları, başta insan kaynağı olmak üzere ekonomik ve sosyal birçok kayıpların yaşanmasına neden olmuştur. Bir askerî müdahale ile başlayan dönem, 12 Eylül 1980 tarihindeki bir başka askerî müdahale ile sona ermiştir.

1977-1978 yıllarında alınan istikrar önlemlerinin yetersiz kalması üzerine hükümet, 24 Ocak 1980'den başlayarak yeni bir ekonomik politikayı uygulamaya başlamıştır. 1970'lerin ithal ikameci sanayileşme ve birikim modeli, 1980'den itibaren yerini dışa açık büyüme ve yeni liberal piyasacı uygulamalara bırakmıştır. Bu modelin işleyebilmesi için Türkiye'nin yeni bir kapitalist birikim stratejisi izlemesi ve bunun için de iç üretim maliyetlerinin yani ücretlerin düşük tutulması ve para politikaları izlemesi gerekmiştir. İthalatta koruma oranları düşürülerek yerli üretim dış rekabete açılmış, yabancı sermayenin ülkeye girişi kolaylaştırılmış ve kamu kesiminin ekonomideki yerinin küçültülmesi amaçlanmıştır. İhracata dayalı sanayileşme politikaları önemli bir ihracat artışını ortaya çıkarmıştır (Sallan Gül, 2006: 282-283).

24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile benimsenen neo libereal politikalar ve 12 Eylül 1980 askerî darbesi Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Kamu kesimine yaklaşım açısından neo liberal politika; ekonomide genel olarak kamu kesiminin, özelde KİT'lerin etkinliğini ve yerini azaltmak, yeni hukuki düzenlemelerle kamu kesimine geçmişten farklı fonksiyonlar yüklemek ve özel kesimin daha hızlı gelişmesini sağlamak amacını taşımıştır. 12 Eylül askerî müdahalesi ile siyasi partiler kapatılmış, sendika ve konfederasyonların bir bölümünün faaliyetleri durdurulmuş, grev ve lokavt yasaklanmıştır (Tokol ve Alper: 33-34).

Dönemin Danışma Meclisi tarafından hazırlanan Anayasa tasarısı, Milli Güvenlik Konseyince yapılan değişiklik ve eklerle halkoyuna sunulmuş ve kabul edi-

İthal İkame Modeli: Yurt dışından ithal edilmekte olan malların sağlanan destek ve teşviklerle yurt içinde üretiminin sağlanmasına dayalı sanayileşme modelidir.

Neo-Liberalizm: 1970'li yıllarda petrol şokları ortaya çıkan ekonomik sorunların aşılmasında piyasa ve rekabet temelli politika önerileri ile serbest piyasa işleyişini öngören yaklaşımdır.

lererek yasallaştırılmıştır. 1982 Anayasası'nın tüm hak ve özgürlükler açısından getirilen sınırlılıklar ve devleti güçlendiren hükümleri ile 1961 Anayasası'nın özgürlükçü ruhundan aykırı bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir. 1982 Anayasası bir yandan getirdiği sınırlayıcı hükümlerle toplumsal güçlerin ve demokratik mekanizmaların güçlenmesini kısıtlayıcı bir etki yaratmış, diğer yandan liberal felsefesi ile devletin sosyal denge ve uzlaşma sağlayıcı rolünden uzaklaşmasına yol açmıştır (Koray, 2005: 67).

1982 Anayasası'nın “koruma” ilkesi” yerine “düzenleme” ilkesini ön plana çıkardığı görülmektedir. Sendika kurma ve grev hakkında önemli sınırlamalar getiren Anayasa, sendikaların faaliyetlerini de önemli ölçüde sınırlandırmıştır. Anayasada kamu görevlileri ile ilgili bir düzenlemeye yer verilmemiş, kamu görevlilerinin sendikal haklara sahip olması 2001 yılında yürürlüğe giren 4688 sayılı Kanun ile mümkün olabilmektedir. 1982 Anayasası'nın belirlediği ilkeler çerçevesinde düzenlenen ve Türkiye'nin onayladığı uluslararası sözleşmelere aykırı hükümler içeren 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanun 1983 tarihinde kabul edilmiştir. Bu kanunların yanında iş hukuku alanında sınırlayıcı, geçmişte elde edilen hakları ortadan kaldıracı düzenlemeler de gündeme gelmiştir (Tokol ve Alper, 2011: 35).

1980 sonrasında sosyal hizmetlerde yaşanan gelişmeler hakkında kısaca bilgi veriniz?

SIRA SİZDE

Türkiye’de Sendikacılığın Tarihsel Gelişimi

1871 yılında İstanbul’da Ameleperver Cemiyeti’nin kurulması ve bundan bir yıl sonra 1872 yılında tersane işçilerinin grevinin patlak vermesi, Türkiye’de sendikacılık hareketinin doğuş döneminin başlangıçları olarak kabul edilir. Sendikacılık hareketinin ortaya çıkışı ile birlikte Batı’dan gelen etkilerle işçi sınıfına siyasal bilinç verilmeye çalışılmıştır. 1889 yılında kurulan İttihadi Osmani Cemiyeti’nin faaliyeti geniş ölçüde bu amaca yönelmiş ancak istibdat rejiminin etkileri ile örgüt merkezini Paris’e taşımıştır. Bu başarısızlığın ardından 1894’de Tophane işçileri tarafından kurulan Osmanlı Amale Cemiyeti de bir yandan nizami sendikacılık faaliyetini sürdürürken diğer yandan gizlilik içinde işçilere siyasal bilinç görevini yerine getirmiştir. Ancak bu örgüt de üyelerine yönelik ağır baskılar nedeni ile varlığını uzun süre devam ettirememiştir (Işıklı, 1990: 310). 1895 yılında kapatılan bu cemiyetin mensupları daha sonra Osmanlı Terakki Cemiyeti’ni kurmuşlardır. 1908 yılından sonra özellikle yabancı sermayeli kuruluşlarda ve önemli illerde işçi derneklerinin sayısının arttığı görülmüştür (Turan, 1990: 156).

Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyılın sonlarına doğru sanayileşmenin artık sendikaların kurulabileceği ekonomik ortamı oluşturabilecek düzeye geldiği ve yukarıda sayılan örneklerden de anlaşılacağı gibi işçilerin dernekler (cemiyetler) çatısı altında bir araya gelerek örgütlenmeye başladıkları görülmektedir. I. Meşrutiyet’in ilanından itibaren ilk işçi eylemlerinin başladığı ve 1872-1906 yılları arasında 25’e kadar ulaştığı görülmüştür. Özellikle yabancı sermaye ortaklıklarının işyerlerinde yoğunlaşması nedeni ile bu eylemleri antiemperyalist düşüncelere bağlayan görüşlerin yanı sıra, o dönemin ağır çalışma ve olumsuz ekonomik koşulları karşısında oluşan bir tepki olarak değerlendiren görüşler de mevcuttur. II. Meşrutiyet’in yarattığı özgürlük ortamı içerisinde işçiler, dernekler çatısı altında örgütlenmeyi sürdürmüşler ve yaşanan ekonomik sorunlar nedeni ile ödenmeyen ücretlerini alabilmek için topluca iş bırakma eylemlerine yönelmişlerdir. Nitekim 1908 yılında işçi derneklerinin kurulabilmesini yasaklayan ve kurulanların feshedilmesini

öngören “Tatil-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-u Muvakkat ile 1909 yılında yürürlüğe giren Tatil-i Eşgal Kanunu giderek çoğalan ve sertleşen işçi eylemlerini yasaklamıştır (Altan, 2003: 66-67).

Temel gerekçesini işçi hareketlerindeki artışın iktisadi faaliyetleri etkilemesi ve ülke idaresini zorlaştırması gibi nedenlerle açıklayan Tatil-i Eşgal (işin durdurulması) Kanunu, çalışma hayatına iki yönden sınırlama getirmiştir. İlk sınırlama işçi işveren uyuşmazlıklarının çözümünün seçilen temsilciler aracılığı ile çözülmesi iken diğer sınırlama sendikaların kapatılması olmuştur. Tatil-i Eşgal Kanunu, işçinin iş şartlarından doğan şikâyetlerinin uzlaştırma yolu ile çözüme kavuşturulmasına, bu şekilde uzlaşmanın sağlanamadığı durumlarda şiddet yoluna gidilmeden grev yapılmasına onay verirken, mevcut işçi ve işveren sendikalarını feshederek, sendikaların kurulmasını yasaklamıştır.

Kurtuluş Savaşı yıllarında özellikle yabancı işverenlere karşı yürütülen grevlerle, millî mücadeleye katkı sağlamak hedeflenmiştir. 1923 yılının ilk aylarında Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasına üye aydınlar, İstanbul ve yurdun diğer bölgelerindeki işçi örgütlerini bu örgüt altında toplayarak Türkiye Dernek Birlikleri İttihadı adı altında sendikaları temsil eden bir yapı oluşturmuşlardır. 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde “İşçi Grubunu İktisadi Esasları” bölümünde, dernek hakkının tanınması ve Tatil-i Eşgal Kanunu’nun yeniden işçilerin haklarını tanımak üzere tetkik ve tanzimi karara bağlansa da kısa bir süre sonra kabul edilecek Tahrir-i Sükun Kanunu ile sendika hakkı fiilen ortadan kalkacağından bu kararın uygulamada hiçbir önemi olmamıştır (Işıklı, 1990: 314).

1937 yılına kadar yürürlükte kalan Tatil-i Eşgal ve Şeyh Said İsyanı’nı bastırmak amacı ile 1925 yılında kabul edilen Tahrir-i Sükun Kanunları, Cumhuriyet’in ilk döneminde sendikalara örgütlenebilme imkânı vermemişlerdir. 1928 yılında iktidardaki partiye bağımlı sendika oluşturma çabaları da olumsuz sonuçlanmıştır. 1933’de Ceza Kanunu ve sınıf esasına göre dernek kurulmasını yasaklayan 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu ile sendika hakkı tamamen ortadan kaldırılmıştır.

II. Dünya Savaşı’ndan sonra değişen koşullara bağlı olarak 1946 yılında Cemiyetler Kanunu’nda değişiklik yapılarak sınıf temelli cemiyet kurma yasağının kaldırılması, yeni sendikaların kurulmasını sağlamıştır. 1947 yılında kabul edilen 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkındaki Kanun’un belirlediği çerçeve içerisinde 1947-1960 yılları arasında çok sayıda sendikanın kurulduğu görülmüştür. 1952 yılında ilk işçi sendikası konfederasyonu olan Türk-İş (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) kurulmuştur. Kurulan bu sendikaların mali imkânlar ve örgüt yapıları bakımından yetersiz kaldıkları görülmüştür (Tokol ve Alper, 2011: 50). 1952 yılında kurulan Türk-İş’i, 1967 yılında Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), 1970 yılında Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK) ve 1976 yılında da Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonunun (HAK-İŞ) kuruluşları izlemiştir. Hukuksal gelişmeleri takiben oluşan kurumsal yapı, dönemin hâkim siyasetinin de bir sonucu olarak artan ölçüde ideolojik bir yapıda şekillenmiştir.

Türkiye’de işveren sendikalarının örgütlenmesinin de aynı dönemlere rastladığı görülmektedir. 1958 yılında Koç Topluluğunun önderliğinde kurulan Madeni Eşya Sanayicileri Sendikasının (MESS) ardından değişik sektörlerden gelen işverenler sendikal örgütlenmeyi yaygınlaştırmaya çalışmışlardır. 15 Ekim 1961 tarihinde çeşitli sektörlerden gelen işverenler MESS ile birlikte İstanbul İşveren Sendikaları Birliğini oluşturmuşlardır. 1962 yılında yapılan II. Olağan Genel Kurul’da örgütlenmenin ülke düzeyinde yapılması ve birliğin adının da “Türkiye İşveren

Tatil-i Eşgal Kanunu: I. ve II. Meşrutiyet’in sağladığı haklar çerçevesinde yaygınlık kazanan grev eylemlerini yasaklayan, mevcut sendikaları feshederek sendikaların kurulmasını yasaklayan 1909 tarihli düzenlemedir.

Sendikaları Konfederasyonu” (TİSK) olarak değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. 1960 sonrasındaki siyasi kutuplaşmanın bir cephesini de işçi-işveren mücadelesi oluşturmuştur. Siyasi gerekçelerle alınan grev kararlarını aynı niteliğe dayanan lokavt kararları takip etmiştir. Çatışmanın sona erdiği 1980’li yıllarla birlikte dışa açılmacı ekonomi politikalarının önemli bir aktörü olan işverenler, çalışma hayatının düzenlenmesi hususunda etkilerini giderek artırmışlardır. Çalışma mevzuatının esnek hâle getirilmesi ve esnek çalışma modellerinin uygulanması, istihdam etmedeki vergi yüklerinin hafifletilmesi, verimlilik-ücret ilişkisinin kurulması işveren sendikalarının taleplerinin ortak noktalarını oluşturmaktadır.

1961 Anayasası’nda klasik demokrasinin kişilere tanıdığı hak ve özgürlüklerin ötesinde ilk kez iktisadi ve sosyal hak ve ödevler, Anayasa maddesi şeklinde düzenlenmiştir. Anayasa’nın 46. maddesi tüm işçi ve işverenler için sendika kurma hakkını tanıyarak özgür sendikacılığın temel ilkelerini benimsemiştir. 47. madde ise işçi sendikalarına, üyelerinin iktisadi ve sosyal durumlarını korumak ve düzeltmek amacı ile toplu iş sözleşmesi yapma ve greve gitme hakkı tanımıştır. 1963 tarihinde 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu ile toplu iş ilişkilerinde yeni ve hareketli bir dönemin başlaması sağlanmıştır. İşçi sendikalarının üye sayılarının 1960’lı yılların sonunda bir milyonu aşmış oldukları görülmektedir (Altan, 2003: 73-74).

1961 Anayasası ile sosyal hakların genişletildiği, sendikal yapıların gelişme gösterdiği dönem yine askerî bir darbe ile kesintiye uğramış ve sendikal hareket, kazanımlarından önemli ödünler vermek zorunda kalmıştır. Bu dönemde birçok sendika kapatılmış, işlevlerine devam eden sendikaların etkinliği yasal düzenlemeler ve izlenen ekonomi politikaları aracılığıyla önemli ölçüde daraltılmıştır (Tokol, 2000: 55). 1983 yılında kabul edilen 2821 ve 2822 sayılı Kanunlar, 274 ve 275 sayılı Kanunların yerini alarak daha sınırlı bir sendikacılık anlayışına ortam hazırlamıştır. 1980 sonrası Türk sendikacılık hareketi; bölünmüşlük, yasal sınırlamalar ve değişen ekonomi politikaları çerçevesinde zor bir döneme girmiştir. Kamu sendikacılığında 1980’li yılların sonunda başlayan tartışmalar, 2001 yılında kabul edilen Kamu Görevlileri Sendikalar Kanunu ile kamu görevlilerinin sendika hakkına sahip olması ile sonuçlanmıştır.

1961 Anayasası sonrasında örgütlenme hakkına ilişkin yasal düzenlemeler hakkında bilgi veriniz.

SIRA SİZDE

Özet

Sanayi Devrimi öncesindeki toplum yapılarında çalışma ilişkilerini açıklamak.

Ekonomik yapının tarıma dayandığı ilk çağlarda toplum yapısının aile ekonomisi ve kölelik düzenine dayalı bir yapıda olduğu görülmektedir. Bu toplum yapısında beden gücüne dayalı olarak çalışmak ve üretmek köleler ve tutsaklar için geçerli bir çalışma anlayışıdır. Çalışma hür insanlar için onur kırıcı kabul edilmiş ve bu grubun askerlik, sanat, felsefe ve devlet işleri ile ilgilendikleri görülmüştür.

Orta Çağ feodal düzeni geçerliliğini 10. ve 15. yüzyıllar arasında sürdürmüştür. Bu dönemde senyör, şövalye, derebeyi gibi adlarla ifade edilen kişilerin egemenliği altında, daha çok tarımsal faaliyetlerde ailece çalışan serflerle karşılaşmaktadır. İşledikleri toprak ve üretim araçları üzerinde sadece kullanım hakkına sahip olan serfler, çalışmaları karşılığında elde ettikleri tarımsal ürünün bir bölümünü kendileri için ayırır, diğer bölümünü de güvenlik gereksinimleri ni karşılayan senyörlere aktarırlardı.

Sanayi Devrimi'nin ekonomik niteliğini ifade eden liberalizmin temel eserini ve sloganını tanımak.

1776 yılında Adam Smith tarafından kaleme alınan kısa adı ile "Milletlerin Zenginliği" (*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*) adlı ünlü yapıt, liberal düşüncenin ve Sanayi Devrimi ekonomik yapısının temel ilkelerini ifade eden bir niteliğe sahiptir. Dönemin özgürlükleri her şeyin üzerinde tutan anlayışını sembolize eden sloganı ise "Bırakınız yapsınlar Bırakınız geçsinler" ("*Laissez faire, laissez passer*") şeklinde özetlenebilir. Bu slogan ile özdeşleşen liberal iktisadi düşünce, piyasa dengelerine saygı duyulması, bunu zedeleyecek her türlü müdahalenin piyasa güçlerince cezalandırılacağı ve rekabetçi ortamda fertlerin kendi menfaatlerini gerçekleştirirken aynı zamanda toplumun da zenginleşeceğine ilişkin tezlerle ekonomik yapıyı belirlemeye çalışmıştır.

İşçilerin örgütlenmesine ilişkin ilk çabaları özetlemek.

İşçilerin örgütlenmesine ilişkin çalışmaları iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki örgütlenmenin yasak olduğu Fransa gibi ülkelerde hayırsever örgütlenmeler yoluyla kurulan yapılardır. İşsizlik ve hastalık gibi konularla ilgilenen bu kuruluşların bazı taleplerde bulunmasına da göz yumulmuştur. Bu kuruluşların zaman içinde kurdukları gizli örgütlenmelerle etkilerini artırdıkları ve çalışma hayatının tüm sorunlu alanlarında çalışmalarını yaygınlaştırdıkları görülmüştür. İşçilerin örgütlenmesine ilişkin bir diğer çalışma da İngiliz işçilerinin 1824 yılında parlamentolarından birleşme hakkını elde edebilmeleri olmuştur. Sanayileşen tüm ülkelerde dağınık bir yapıda başlayan işçi hareketlerinin, uluslararası karakteri 1864 yılında Londra'da yapılan Birinci Enternasyonelin içinde yürütülmüştür.

Kamu müdahalesini ortaya çıkaran nedenleri ve kamu müdahalesi niteliğindeki ilk düzenlemeleri açıklamak.

Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkışını takip eden dönemde ulus devlet uygulamalarında müdahalenin zamanı ve etkinliği farklı olsa da devleti müdahalelerde bulunmaya iten nedenlerin dinî, insani, askerî, ekonomik, siyasi ve sınıf yapısının baskısından kaynaklanan nedenler olduğunu ifade edebilmek mümkündür. Bu çerçevede sosyal politika oluşumuna ilişkin ilk kamu müdahalesi, 1802 yılında İngiltere'de dokuma sanayiinde çalışan çocukların iş süreleri ve koşulları yönünden korunmasını öngören ve çocuk işçilerin günlük iş sürelerini 12 saat ile sınırlandıran kanundur.

Basit bir uygulama ile başlayan bu müdahale anlayışının çok kısa bir sürede geniş bir politika uygulamasına dönüştüğü görülmüştür.

Türkiye’de geleneksel koruma kurumlarını sıralamak. Türk toplum yapısının en eski ve geleneksel koruma kurumu ailedir. Tarım toplumu dinamiklerinin ağırlığını koruduğu süreçten itibaren büyük aile yapısının en önemli ve temel koruma kurumu olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bir diğer koruma kurumu ise toplumsal yardımlaşmadır. Özellikle İslam inanç sisteminin etkileriyle güçlenen bu yardımlaşma anlayışı, vakıflar gibi kendine özgü bir kurumsal bir yapının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

İlk Türk Medeni Kanunu olan Mecellenin içeriğini açıklamak.

Tazminat ve Meşrutiyet Dönemi sosyal politika gelişmelerinden biri olan Mecelle (1876), İşçi-işveren ilişkilerine liberal ve bireyci görüşçe yaklaşan düzenlemedir. Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bilim kurulu tarafından hazırlanan ve 1877 yılında Sultan Abdülhamit tarafından uygulanmaya başlayan ilk Medeni Kanun olan Mecelle, 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanuna kadar yürürlükte kalmıştır.

Türkiye’de sosyal politika eğitime ilişkin altyapının nasıl kurulduğu ve bu süreçte kimlerin katkı sağladığını açıklamak.

II. Dünya Savaşı sürecinde Nazi Almanyası’ndan kaçarak Türkiye’ye gelen Alman profesörlerin İstanbul Üniversitesi İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü bünyesinde toplumsal gerilimleri azaltmak ve toplumun bütünlüğünü korumak için aşırı siyasi akımların önlenmesi konusunda verdikleri eğitimlerin Türkiye’de sosyal politika bilincinin gelişmesine önemli katkıları olmuştur. Türkiye’de sosyal politika eğitime ilişkin ilk çalışmaların da bu döneme rastladığı görülmektedir. Üniversite reformu ile yurtdışından gelen hocalar arasında sosyal politika disiplininin Türkiye’de gelişimine yaptığı katkılar bakımından Prof.Dr. Gerhard Kessler özel bir öneme sahiptir. Sosyal politikanın çeşitli meseleleri hakkında çok sayıda eser veren ve bu alanda birçok bilim insanının yetişmesine katkı sağlayan Kessler, ülkemizde sendikacılık hareketlerinin gelişmesi ve 1945 yılından itibaren Çalışma Bakanlığı başta olmak üzere birçok kurumun oluşumunda önemli katkılar sağlamıştır.

1982 Anayasası’nın çalışma hayatı ve sosyal politikalara ilişkin ilkelerini özetlemek.

1982 Anayasası’nın tüm hak ve özgürlükler açısından getirilen sınırlılıklar ve devleti güçlendiren hükümleri ile 1961 Anayasası’nın özgürlükçü ruhundan aykırı bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir. 1982 Anayasası bir yandan getirdiği sınırlayıcı hükümlerle toplumsal güçlerin ve demokratik mekanizmaların güçlenmesini kısıtlayıcı bir etki yaratmış, diğer yandan liberal felsefesi ile devletin sosyal denge ve uzlaşma sağlayıcı rolünden uzaklaşmasına yol açmıştır. 1982 Anayasası’nın “koruma” ilkesi” yerine “düzenleme” ilkesini ön plana çıkardığı görülmektedir. Sendika kurma ve grev hakkında önemli sınırlamalar getiren Anayasa, sendikaların faaliyetlerini de önemli ölçüde sınırlandırmıştır.

Kendimizi Sınavalım

1. Sanayi Devriminin ortaya çıkışı aşağıdaki yüzyıllardan hangisi içinde gerçekleşmiştir?

- a. 16. yüzyıl
- b. 17. yüzyıl
- c. 18. yüzyıl
- d. 19. yüzyıl
- e. 20. yüzyıl

2. 'Burjuvazi' ekonomik gücünü siyasal güce dönüştürme yollarını ararken hangi prensipten yararlanmışır?

- a. Doğal haklar
- b. Mutlak haklar
- c. Nispi haklar
- d. Çekirdek Haklar
- e. Temel haklar

3. Literatürde 'doğal ayıklanma' süreci olarak ifade edilen süreci savunan düşünürler aşağıdakilerden hangileridir?

- a. Smith - Malthus
- b. Malthus - Mill
- c. Spencer - Malthus
- d. Ricardo - Spencer
- e. Smith - Keynes

4. Sosyal liberal düşünce ilk kez hangi ülkede popüler hale gelmiştir?

- a. Türkiye
- b. İngiltere
- c. ABD
- d. Fransa
- e. İspanya

5. Kamu müdahalesinin ilk uygulamasını içeren İngiltere'deki sosyal politika düzenlemesi aşağıdaki alanlardan hangisinde gerçekleşmiştir?

- a. Kadınların çalışma koşulları
- b. Madenlerde çalışma koşulları
- c. Ara dinlenmelerinin düzenlenmesi
- d. Çocukların çalışma süreleri
- e. İşçi sağlığı ve iş güvenliği

6. Cumhuriyetin ilanının hemen öncesinde ekonomik ve sosyal politikalara yön verecek temel ilkelerin belirlendiği ve tüm sosyal tarafların davet edildiği organizasyon aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Mecelle
- b. Takrir-i Sükun
- c. Dilaver Paşa Nizamnamesi
- d. Tatil-i Eşgal
- e. İzmir İktisat Kongresi

7. Cumhuriyet döneminin ilk iş kanunu aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Mecelle
- b. 4857 sayılı İş Kanunu
- c. 3008 sayılı İş Kanunu
- d. 1475 sayılı İş Kanunu
- e. 931 sayılı İş Kanunu

8. Türk sendikacılık tarihinin ilk örgütlenmesi aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Tophane İşçileri Cemiyeti
- b. Telgraf İşçileri Cemiyeti
- c. Osmanlı Terakki Cemiyeti
- d. İttihadi Osmanlı Cemiyeti
- e. Ameleperver cemiyeti

9. Türkiye'nin ilk işçi sendikası konfederasyonu olan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunun kuruluş tarihi aşağıdaki seçeneklerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- a. 1936
- b. 1946
- c. 1952
- d. 1963
- e. 1971

10. Kişinin sahip olduğu servetini belirli bir amaca yönelik olarak kendi mülkiyetinden çıkararak toplumsal mülkiyete aktarmasına ve orada tutmasına ne ad verilir?

- a. Vakıf
- b. Hayır
- c. Lonca
- d. Dayanışma
- e. Ahi

Okuma Parçası

“Modern Zamanlar” Filmi ve Dönemsel Bir Çalışma İlişkileri Yorumlaması

Modern Zamanlar filmi, sinema tarihi açısından sessiz filmlerin altın çağına bitişine; sesli filmin, Chaplin’in itirazlarına rağmen, sinema endüstrisinde yayılmaya başlamasına denk gelmektedir. Filmde ekonomik bunalımın etkisindeki ABD anlatılmaktadır. Dönemin çalışma ilişkileri, emeğin yabancılaşması hicvedilerek, kapitalist ve modernist sistemin eleştirisi yapılmaktadır.

...

Fordizm, 20.yüzyılın en önemli üretim modellerinden birisidir ve sanayileşme devrimi sürecinin bir sonucudur (Galanopoulos, 2008). Modelin örgütsel ve düşünsel temeli Taylor tarafından atılmıştır. Henry Ford ise, bu görüşleri sanayiye uygulamıştır.

Film, Fordizmin ve modernizmin yükselişini eleştirmektedir. Genellikle Smith, Weber, Fayol, Taylor gibi klasik kuramcılardan düşünsel altyapısını alan Ford’a ithaf edilen üretim hattı, toplumsal planda önemli dönüşümlere de yol açmıştır. Ford’dan çok önce, 1799 yılında Eli Whitney ve Simon North, Connecticut’taki silah fabrikalarında üretim hatlarını düzenleyerek kitle üretimi yapmıştır. Daha sonrasında cep saati, tekstil üretimi gibi alanlarda da kitle üretimi denenmiştir (Brown, 2005). Henry Ford önderliğinde hareketli üretim hatları, kitle üretimi ve bilimsel yönetimin temel etkinlik ilkeleriyle bir organizasyon geliştirilmiştir. Fordizm kavramı da bu bağlama işaret etmektedir (Shilling, 2004). Ford, kendisinden önce yapılan üretim hattı sistemi deneyimleri olmasına karşın, bu üretim tarzını salt bir üretim yönetimi sorunu olarak görmemiştir. Yığınsal üreten, kitlese tüketen bir toplum yaratma çabasında olmuştur. Bu sebeple üretim modeline ve arkasında yatan toplum modeli üretme çabasına ismini (Fordizm) verebilmiştir. Yığınsal üretim, yürüyen hatlar, zaman baskısı, otomasyon ve hız arttıkça monotonlaşma, emeğin yabancılaşması vb. çalışma sorunlarını gündeme getirmiştir.

...

İnsan ile makine arasındaki benzeşimler çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. İnsanı anlamak için makine metaforu kullanılmasının yanı sıra makinelerin geliştirilmesinde insan bedeninin örnek alınması çok sık rastlanan bir durumdur. İnsanlığın “insan” ve “makine”yi algılayarak kurduğu bağ, modernizmin yaşadığı dönemlerde bir adım ileri geçmektedir. Marksist çizgiden giderek makinelerin çarklarıyla çalışan

insanın o çarklardan biri haline geldiği vurgulanmaktadır. Yaptığı işe yabancılaşan ve içselleştiremeyen insanın dramı yansıtılmaktadır.

...

Modern Zamanlar, 1930’lu yıllarda Büyük Depresyon ortamında çekilmiştir ve bu dönemi anlatmaktadır. Filmde dönemin kaotik ortamı, açlık, yoksulluk, işsizlik sorunları işlenmektedir. Sanayileşme çağında makinenin insanı yabancılaştıran etkisine karşı her sektörden çalışanları uyarmaktadır. Öylesine ki; filmde Chaplin pek çok farklı ortamda (fabrikada hat işçisi, gemi işçisi, gece bekçisi, garson) çalışan olarak görülmektedir. Her bir ortama ilişkin eleştirisi ortaya koymaktadır. Bozkurt’a göre (2000), Fordizmin yarattığı kitlesel etkiye karşı çıkılmasında ekonomik faktörlerle birlikte insanı kitleleştiren, geri plana atan, yabancılaştıran sosyal faktörler de rol oynamaktadır.

Grace (1952), “teknokrasi çağı ve endüstrileşmenin insanlığın deneyimlerini doldurması; makinelerin “dizginleri” ele geçirilmesi; insanlığın savaşa hazırlanması; o günlerin duyguları, kargaşalar; işlerdeki yüksek iş devri; montaj hatlarındaki monotonluklar”ı “Modern Zamanlar”ın ana teması olarak belirlemektedir. Film bu ana temalar üzerinde inşa edilmiştir. Yirminci yüzyılın başlarında “modern” üretim tarzları, “modern” yaşama biçimlerini doğurmuştur. Taylor, Fayol, Weber gibi bilimciler temel ilkeleri oluştururken Whitney, North, Ford gibi sermaye sahipleri de ilkelerin pratik uygulamalarını geliştirmişlerdir. Sonuçta gelişmiş ülkelerin sanayileşme hızını arttıran bir dönem yaşanmıştır. Bu hız aynı zamanda toplumsal dönüşümde de yaşanmıştır. Kitle üretimi kitle tüketimi yaygınlaşmış, bu durum emek üzerinde olumsuz etkiler doğurmuştur. “Modern Zamanlar”, dönemindeki çalışma ilişkilerini Şarlo tiplmesi aracılığıyla eleştiren önemli bir yapıttır. Chaplin’in Modern Zamanları bir bütün olarak ele alındığında egemen ideolojileri sorgulamaktadır. Mülkiyet, itaat, uyma gibi sosyal etki ajanlarını kavramsal tanımlanmalarından, akademik çalışmalarından önce insanlığa haber vermektedir. Salt bir duyuru olarak değil aynı zamanda bir erken redci gibidir.

Şarlo, film boyunca sakar, serseri, rastgele yaşayan bir gezgin konumundadır. Avare gezgin görüntüsü açık biçimde dönemin hızla yükselen havasına isyandır. Filmin genelinde Chaplin’in modernizmin yükselen duvarları arasında hapsolacak insan adına “insansı özellikler kontrolsüzlüğü de içerir” mesajını vermek-

tedir. İnsan bütünüyle determinist bakış açılarıyla ele alınıp tam ve eksiksiz modellenemez. Nietzsche gibi, hep ileriye giden, birbiriyle bağlantılı olaylar ve olgular anlayışını eleştirmektedir.

...

2009 yılında çalışma dünyası yine bir krizden, işsizlikteki oransal artıştan, ekonomik adaletsizlikten söz etmektedir. O zamandan bu yana değişen makinelerin boyutları olmuş gibi görünmektedir. O dönemin harika makineleri (gittikçe devleşen üretim makineleri) ile günümüzün harika makineleri (gittikçe küçülen bilgisayarlar) yarattıkları etki bağlamında çok da farklılaşmamaktadır.

İnsanlığın makineler aracılığıyla koştığı “mutluluk yolunda” sorunlar, yine makinelerden kaynaklanmakta gibidir. Bir yandan makinelerin yol açtığı refah, gelişme, iş yapılış biçimindeki kolaylıklar terk edilemeyecek bir fayda alanı üretmektedir. Öte yandan makineleşme yabancılaşma, otomasyon, stres, zaman baskısı gibi olumsuz etkileri beraberinde getirmiştir. Çözüm makinelerin işin içine insanın mutluluğu ile birlikte dahil edildiği, insani değer taşıyan üretim modellerin geliştirilmesini işaret etmektedir.

Kaynak: Kamil ORHAN, “Modern Zamanlar” Filmi ve Dönemsel Bir Çalışma İlişkileri Yorumlaması”, Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 2010/1, Sayı:24, 133-152.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise “Sanayi Devrimi ve Sosyal Politika” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. a	Yanıtınız yanlış ise “Sanayi Devrimi ve Sosyal Politika” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise “Sosyal Politikaya Yön Veren Düşünce Akımları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. b	Yanıtınız yanlış ise “Sosyal Politikaya Yön Veren Düşünce Akımları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. d	Yanıtınız yanlış ise “Kamu Müdahalesinin Doğuşu ve Gelişimi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. e	Yanıtınız yanlış ise “Cumhuriyet Dönemi Sosyal Politikası” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. c	Yanıtınız yanlış ise “Cumhuriyet Dönemi Sosyal Politikası” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. e	Yanıtınız yanlış ise “Türkiye’de Sendikacılığın Tarihsel Gelişimi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. c	Yanıtınız yanlış ise “Türkiye’de Sendikacılığın Tarihsel Gelişimi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. a	Yanıtınız yanlış ise “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Sosyal Politika” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkmasında rol alan unsurlar daha önceki dönemlerde ortaya çıkmış, çeşitli safhalardan geçerek ve birbirini tamamlayarak biriken bilimsel ve teknolojik bilgiler iktisadi ve sosyal hayatı etkileyen bir güç hâline gelebilmiştir. Bu çerçevede Haçlı Seferleri, coğrafi keşifler ile deniz ticaret yollarının keşfedilmesi, Rönesans ve Reform Hareketleri 18. yüzyıldaki gelişmelere altyapı hazırlayan bazı ilerlemeler olarak değerlendirilebilir.

Sıra Sizde 2

1750 yılına girilirken İngiltere'de az sayıda da olsa buhar makinesinin kullanıldığı bilinmektedir. İngiliz Newcomen ve Savery'nin üzerinde çalıştıkları buhar makinesi 1750'li yıllara kadar gelişerek basit bir pompa şekline dönüşmüştü. 1750-1800 yılları arasında Sanayi Devrimi'nin temelini teşkil edecek buluşların birbiri ardına ortaya çıkışına şahit olunmuştur. Franklin 1752'de paratoneri, 1754'te Black karbonik asidi bulmuş, 1764'te Hageaves, dokuma sanayinde büyük bir dönüşüm yaratan otomatik mekik mekanizmasını üretime uyarlamıştı. 1769 yılı buhar makinesinin en gelişmiş formunun sanayi üretiminde kullanılmaya başladığı yıl olmuştur. İskoçyalı mucit James Watt tarafından geliştirilen buhar makinesi, sanayi üretiminde o güne dek kullanılanların en başarılısı idi. 1770 yılında Robert Owen'in ortağı Arkwrighe, tekstil sanayinde su gücü ile işleyen makineyi üretime sokarken, Priestley, 1774'te oksijeni, Volta, 1800 yılında pili bularak teknolojik gelişmelerin belirleyicisi oldular.

Sıra Sizde 3

Sanayi Devrimi'nin çalışma ilişkilerinde yarattığı sorun da uzayan çalışma süreleridir. Üretimde yeni buluşların hızı ile makine teknolojilerinin paralel ilerleme göstermesi, bu yapının işsiz bıraktığı emek sınıfının sürekli büyümesine neden olmuştur. İşsiz kalanlara yönelik sigorta ve benzeri devlet korumalarının bulunmaması, bu grubun kendi içerisindeki rekabeti artırmış ve çalışma sürelerinin 15-18 saate kadar uzadığı görülmüştür. Sanayi üretiminin yüksek, seri ve ucuz üretim anlayışının sermayeye tanınan ekonomik özgürlükler ile güvence altına alınması, çalışmanın insani karakterinin yok olmasına neden olmuştur. Uzun çalışma sürelerine 19. yüzyılın başından itibaren kadın ve çocukların da muhatap olması toplumsal yapıda kısa zamanda olumsuz etkilerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur.

Sıra Sizde 4

Ütopik sosyalistler, üretim araçlarının ortak kullanımına dayanan bir ekonomik sistemi hedefleyenlerdir. Onlara göre üretim ekonomik planlamaya dayanacak ve yaratılan servet üreticilerin ihtiyaçlarına uygun dağıtılacaktır. Ütopik sosyalistler, ideal toplumu şiddet ve ihtilal yolu ile değil, ikna ve eğitim yöntemi ile gerçekleştirmeyi amaçlamışlardır. Her türlü sınıf savaşını ve diktatörlüğünü reddeden anlayışın önemli temsilcileri arasında Saint Simon, Charles Fourier ve Robert Owen sayılabilir.

Sıra Sizde 5

Osmanlı Devleti'nde bir nevi üretim ve tüketim birliği niteliği taşımış olan aile, kişilerin sosyal risklere karşı korunması bakımından çok önemli bir rol oynamış; aile içi yardımlaşma, sosyal güvenlik sisteminin temelini oluşturmuştur. Üretimin ağırlıklı olarak tarım sektöründe gerçekleşmesi, gelenekler, dinî inançlar ve pederşahi aile kuralları, ailenin bölünmeden geleneksel bir koruyucu olarak güç kazanmasında etkili olmuştur.

Sıra Sizde 6

Liberal politikaların uygulandığı dönem boyunca özel sektör ile sanayileşmeyi teşvik amacı ile devlet tarafından kurumsal ve yasal düzenlemeler yapılmıştır. Sağlanan teşviklere rağmen sermaye ve girişimci eksikliği, 1929 yılına kadar devam eden eski gümrük rejimi, dış borçlar ve 1929 ekonomik bunalımı özel sektöre dayalı sanayileşme çabalarının sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. 1932 yılından sonra uygulanan devletçi sanayileşme politikaları sanayileşmenin finansmanının kamu kaynaklarından sağlanmasını, bunun yanında özel sektörün desteklenmesini öngörmüştür.

Sıra Sizde 7

1980'li yıllara kadar süren sosyal hizmetlerin yürütümüne ilişkin kurumlararası dağınıklık 1983 yılında 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile giderilmiş ve bu alana ilişkin mevzuatın birleştirilerek hizmetlerin tek çatı altında toplanması sağlanmıştır. Kurum korunmaya muhtaç çocuklara, sakatlara, kimsesiz ve yaşlılara koruma garantisi sağlamaktadır. Ülke çapında faaliyet gösteren yurtlar ve huzurevleri aracılığıyla sağlanan sosyal hizmetler, gönüllü kuruluşlar ile iş birliği içerisinde sosyal refah hizmetlerinin etkinleştirilmesi amacını taşımaktadır.

Sıra Sizde 8

1961 Anayasası'nda klasik demokrasinin kişilere tanıdığı hak ve özgürlüklerin ötesinde ilk kez iktisadi ve sosyal hak ve ödevler Anayasa maddesi şeklinde düzenlenmiştir. Anayasa'nın 46.maddesi tüm işçi ve işverenler için sendika kurma hakkını tanıyarak özgür sendikacılığın temel ilkelerini benimsemiştir. 47. madde ise işçi sendikalarına, üyelerinin iktisadi ve sosyal durumlarını korumak ve düzeltmek amacı ile toplu iş sözleşmesi yapma ve greve gitme hakkı tanımıştır. 1963 tarihinde 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu ile toplu iş ilişkilerinde yeni ve hareketli bir dönemin başlaması sağlanmıştır. İşçi sendikalarının üye sayılarının 1960'lı yılların sonunda bir milyonu aşmış oldukları görülmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Akbulak, S. ve Akbulak, Y. (2004)., "Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Yaşanan Sorunlar ve Alınması Gereken Önlemler", **Sosyal Güvenlik Kurumlarının Kaynak Sorunları ve Çözüm Önerileri**, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın No:17, Ankara.
- Aron, R. (1997). **Sanayi Toplumu**, Çev:E.Gürsoy, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Altan, Ö.Z (2003). **Sosyal Politika**, T.C Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1477, Eskişehir.
- Altan, Ö.Z. (2009). **Sosyal Politika Dersleri**, T.C Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1987, Eskişehir.
- Çağatay, N. (1981). **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Çubuk, A. (1986). **Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik**, Ankara.
- Dilik, S. (1991). **Sosyal Güvenlik**, Ankara: Kamu-İş Yayınları.
- Erdoğan, M. (1998). **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Göze, A. (2005). **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul: Beta Basım.
- Gülerman, A. (1987). **Türkiye'nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı**, İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Güven, S. (2001). **Sosyal Politikanın Temelleri**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Işıklı, A. (1990). **Sendikacılık ve Siyaset**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Koray, M. (1992). **Endüstri İlişkileri**, Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları No:22, İzmir.

- Koray, M. ve Topçuoğlu A. (1995). **Sosyal Politika**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Koray, M. (2005). **Sosyal Politika**, İmge Kitabevi.
- Kozak, İ.E. (1994). **Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf**, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, No:7.
- Özbek N. (2002). **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rosanvallon, P. **Refah Devletinin Krizi**, Çev: B. Şahinli, Ankara: Dost Kitabevi.
- Sallan Gül, S. (2004). **Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Pi-yasa**, Ankara: Ebabil Yayıncılık.
- Savaş, V. (2000). **İktisadın Tarihi**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Seyyar, A. (1999). **Sosyal Siyaset Açısından Kadın ve Aile Politikaları**, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Talas, C (1967). **Sosyal Politika**, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Talas, C. (1992). **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Talas, C. (1995). **Toplumsal Politika**, İmge Kitabevi.
- Tezel, Y. (1994). **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tokol, A. (2000). **Sosyal Politika**, Bursa: Vıpaş A.Ş.
- Tokol, A. (2008). **Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler**, Bursa: Dora Yayınları.
- Tokol, A. ve Alper Y. (2011). **Sosyal Politika**, Dora Yayınları.
- Tuna, O., Yalçıntaş, N. (1991). **Sosyal Siyaset**, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Turan, K. (1979). **Milletlerarası Sendikal Hareketler**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara.
- Turan, K. (1990). **İş Hukukunun Genel Esasları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Turan, K. (1994). **Kooperatifçiliğin Sosyo Politik Yapısı**, Ankara: Gazi Büro Kitabevi.
- Ulutan, B. (1978). **İktisadi Doktrinler Tarihi**, Ötüken Neşriyat.

